

Politik & Perniagaan dalam PRU-15: Perspektif Elit

Politics & Business in GE-15: Elite Perspective

ABDUL MUEIN ABADI*, JAMAIE HJ. HAMIL

*Pusat Kajian Sejarah, Politik dan Hal Ehwal Antarabangsa, Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan,
Universiti Kebangsaan Malaysia, 43600 Bangi, Selangor, Malaysia*

Corresponding author: muein@ukm.edu.my

Received: 1 April 2023 Accepted: 29 May 2023

Abstrak

Kedinamikan hubungan antara politik dan perniagaan menjelang Pilihan Raya Umum ke-15 di Malaysia sangat menarik untuk dianalisis. Kejatuhan Barisan Nasional (BN) dalam Pilihan Raya Umum ke-14 sebelum ini telah menamatkan penguasaan gabungan parti yang mendominasi akumulasi dan konsentrasi kekayaan (*accumulation and concentration of wealth*) di peringkat pusat menerusi praktik politik penaungan di Malaysia sejak merdeka. Selain menamatkan dominasi BN, PRU-14 turut membuka kesedaran kritis dalam kalangan massa terhadap pembiayaan politik serta hubungan antara politik dan perniagaan, khususnya rentetan skandal kleptokrasi terbesar dalam sejarah iaitu 1MDB dan Najib Razak. Melalui data sekunder, kajian ini menganalisis hubungan antara politik dan perniagaan menerusi perspektif elit yang memimpin parti-parti dalam Pilihan Raya Umum ke-15. Dapatan hubungan antara elit politik dengan perniagaan dianalisis melalui aspek pemilikan langsung elit politik dalam syarikat swasta, pemilikan elit politik dalam syarikat berkaitan kerajaan (GLC), pemilikan ahli keluarga terdekat elit politik dalam syarikat swasta dan GLC, serta pemilikan sahabat terdekat elit politik dalam syarikat swasta dan GLC. Kajian ini turut merefleksikan implikasi hubungan antara elit politik dan perniagaan dari sudut pandang kesaksamaan pendanaan politik yang cukup kritikal bagi persaingan politik yang adil dalam sistem demokrasi.

Kata kunci: Perniagaan Politik; Elit Politik; PRU-15; Pendanaan Politik; GLCs

Abstract

The dynamics of the relationship between politics and business ahead of the 15th General Election in Malaysia is very interesting to be analyzed. The fall of Barisan Nasional (BN) in the previous 14th General Election has ended the dominance of the coalition of parties that dominated the accumulation and concentration of wealth at the federal level through the practice of patronage politics in Malaysia since independence. In addition to ending BN's dominance, GE-14 also opened critical awareness among the masses about political funding and the relationship between politics and business, especially following the biggest kleptocracy scandals in history, namely 1MDB and Najib Razak. Through secondary data, this study analyzes the relationship between politics and business through the perspective of the elite who lead the parties in the 15th General Election. The findings of the relationship between the political elite and business are analyzed through the aspects of direct ownership of the political elite in private companies, ownership of the political elite in government-linked companies (GLC), ownership of the closest family members of the political elite in private companies and GLCs, as well as ownership of the closest friends of the political elite in private companies and GLC. This study also reflects the implications of the relationship between the political

elite and business from the point of view of the equality of political funding which is quite critical for fair political competition in a democratic system.

Keywords: Political Business; Political Elite; GE-15; Political Funding; GLCs

Pengenalan

Kekalahan Barisan Nasional (BN) dalam pilihan raya umum ke-14 pada 2018 telah membuka lembaran baru dalam arena politik Malaysia khususnya dalam aspek pendedahan pembiayaan politik secara umum dan meluas. Perkembangan ini sebahagian besarnya dapat diperhatikan menerusi siri perbincangan kes 1Malaysia Development Berhad (1MDB) yang melibatkan Najib Razak, di mana 1MDB dibuktikan sebagai wahana yang digunakan oleh Najib untuk menyedut sumber awam dan dana yang diperoleh melalui bon yang dijamin kerajaannya untuk tujuan kegunaan peribadi dan politiknya.¹ Akhirnya, Najib dijatuhkan hukuman penjara 12 tahun, denda RM 210 juta, dan diarah membayar cukai RM 1.69 bilion untuk kesalahan berkaitan salah guna kuasa, tiga jenayah kesalahan pecah amanah, dan penjara 10 tahun bagi setiap tiga pertuduhan pengubahan wang haram. Najib Razak bukanlah pemimpin politik pertama dan terakhir yang menerima akibat daripada penggunaan dana awam bagi tujuan politik peribadi; namun begitu, kes beliau telah membuka ruang perdebatan awam berkenaan pembiayaan politik dan penyalahgunaan dana awam oleh ahli politik dengan lebih rancak sehingga ke pilihan raya umum ke-15 (PRU-15) pada 2022. Oleh hal yang demikian, kajian ini mengumpulkan data berkenaan hubungkait ahli politik dan perniagaan menjelang PRU-15 dengan memberi tumpuan kepada para elit pemimpin parti politik yang utama di peringkat nasional. Bahagian berikut artikel ini akan menelusuri hubungan politik dan perniagaan secara konseptual, diikuti latar hubungan politik dan perniagaan di Malaysia. Seterusnya, hubungan lima elit politik Malaysia yang turun mengetuai parti-parti politik dalam PRU-15 akan disoroti, sebelum perbincangan mengenai implikasi konseptual dan praktikal diujahjahkan dalam dua bahagian terakhir artikel ini.

Politik dan perniagaan: Perspektif Elit

Terdapat beberapa perspektif konseptual yang boleh digunapakai bagi menganalisis hubungan politik dan perniagaan. Sebagaimana menurut Gomez,² analisis hubungan antara politik dan perniagaan di sesebuah negara boleh terdiri daripada 'rasuah, nepotisme, perdagangan orang dalam, dan naungan politik kepada penyalahgunaan sektor kewangan untuk kepentingan politik hak serta pembiayaan rahsia parti politik atau calon presiden'. Gomez & Jomo³ membangunkan model amalan perniagaan politik dan hasil perhubungan antara politik dan perniagaan pada sektor korporat dan kewangan. Menurut andaian ini, ahli politik yang memegang jawatan dalam kerajaan akan menggunakan kuasa mereka untuk mengagihkan kepada ahli parti atau memilih rakan perniagaan sewa yang ditaja kerajaan dalam bentuk lesen, kontrak, subsidi dan projek yang diswastakan. Dana untuk memperoleh sewa ini dijamin melalui pinjaman yang menguntungkan daripada bank dan institusi kewangan lain yang dimiliki atau dikawal oleh kerajaan dan ahli perniagaan yang mempunyai hubungan baik dengan kerajaan. Pengagihan sewa tersebut kepada ahli parti, seterusnya, membantu pemimpin parti mendapatkan atau mendaki jawatan mereka dalam parti dan dalam kerajaan. Ramai penerima sewa ini menggunakan pelbagai gerakan korporat, biasanya pertukaran saham-untuk-aset dan pengambilalihan, untuk menguasai syarikat tersenarai awam, biasanya dicirikan oleh penumpuan (saiz firma besar) dan konglomerasi (pelbagai sektor). Syarikat-syarikat ini, seterusnya, digunakan untuk jenis gerakan korporat lain, termasuk penggabungan, pengambilalihan dan pengambilalihan, untuk membangunkan kepentingan perniagaan mereka. Apabila harga saham meningkat, ekuiti

korporat seterusnya akan digunakan sebagai jaminan untuk mendapatkan lebih banyak pinjaman daripada bank untuk pemerolehan selanjutnya. Strategi korporat sedemikian menyumbang dengan ketara kepada peningkatan dalam permodalan pasaran bursa saham.⁴

Penaungan politik, gerakan korporat yang canggih tetapi tidak produktif dan peningkatan dalam nilai pasaran ekuiti sebut harga sebegini menyumbang kepada kemunculan orang kaya baharu yang mempunyai hubungan baik dari segi politiknya.⁵ Kemunculan orang kaya baharu ini membawa kepada penumpuan kekayaan korporat, manakala pengagihan konsesi kerajaan secara terpilih mengakibatkan rasuah, skandal perniagaan dan konflik kepentingan yang melibatkan pemimpin kanan kerajaan. Syarikat yang dikawal oleh ahli perniagaan yang mempunyai hubungan baik yang terlibat dalam perdagangan dalaman (*insider trading*) dan manipulasi harga saham. Penaungan politik juga mewujudkan ruang untuk ahli politik mendapat akses kepada sejumlah besar wang untuk aktiviti politik, terutamanya untuk membiayai kempen semasa parti dan pilihan raya umum. Dalam sesetengah kes, apabila syarikat berkembang cukup besar untuk mencapai banyak autonomi daripada negara, mereka menyalurkan dana kepada parti politik, atau puak dalam parti pemerintah, dalam usaha untuk mempengaruhi dasar negara. Dalam keadaan lain, elit perniagaan membentuk parti politik atau mengambil bahagian secara langsung dalam pilihan raya presiden dalam usaha untuk mendapatkan kawalan ke atas kerajaan.⁶

Institusi kewangan, biasanya yang dimiliki oleh kerajaan, telah menjadi saluran bagi syarikat yang mempunyai hubungan politik yang baik untuk mendapatkan dana dengan syarat yang menggalakkan untuk menjana pertumbuhan, terutamanya melalui pengambilalihan, menyumbang kepada kebangkitan perusahaan besar dalam tempoh yang agak singkat. Hal ini telah membawa kepada masalah nisbah yang besar di kalangan kebanyakan firma ini, walaupun pinjaman sedemikian boleh diurus dengan sokongan berterusan daripada institusi kewangan dan kerajaan.⁷ Di beberapa negara, pasaran saham dan pelbagai gerakan korporat, termasuk pertukaran saham-untuk-aset, pengambilalihan, pengambilalihan berbalik, dan terbitan bonus dan hak digunakan untuk meneruskan gaya pertumbuhan konglomerat. Dalam banyak keadaan, pinjaman yang besar, tetapi biasanya jangka pendek, dari luar negara, serta pelaburan portfolio asing yang ketara, adalah penting untuk menggalakkan pertumbuhan syarikat-syarikat ini serta meningkatkan secara kasar permodalan pasaran mereka di bursa saham tempatan. Bentuk pinjaman dan pelaburan portfolio sedemikian, bagaimanapun, menyumbang kepada krisis kewangan apabila sejumlah besar pelabur mengeluarkan dana mereka daripada pasaran saham.⁸

Kebanyakan firma yang mempunyai hubungan baik dari segi politik cenderung menumpukan pelaburan mereka pada perkhidmatan dan aset tetap lain, seperti harta tanah, pembinaan, infrastruktur dan pembuatan pengganti import. Perusahaan yang mempunyai hubungan baik dari segi politik selalunya terlibat dalam usaha niaga yang tidak produktif, biasanya menggunakan gaya pertumbuhan konglomerat, dengan tumpuan terhad untuk membangunkan kepakaran dalam industri tertentu atau dengan sedikit perhatian terhadap penyelidikan dan pembangunan.

Satu lagi aspek perniagaan politik ialah dana yang dikumpul dalam sektor korporat disalurkan ke arena politik, untuk aktiviti seperti membiayai kempen parti dan pilihan raya umum atau untuk membeli sokongan ahli parti untuk mewujudkan dan mengekalkan pangkalan kuasa. Hubungan antara politik dan perniagaan ini membawa kepada perbezaan di kalangan elit politik, serta rasuah, nepotisme dan konflik kepentingan yang meluas; dalam beberapa kes, pendedahan ketidakwajaran tersebut mencetuskan perubahan politik yang mendalam dan bentuk tadbir urus.⁹

Walau bagaimanapun, terdapat juga beberapa dimensi lain yang juga memerlukan analisis dalam perbincangan politik dan perniagaan secara lebih neutral seperti keperluan negara melaksanakan dasar yang melibatkan diskriminasi positif untuk membetulkan ketidakseimbangan sosial dan ekonomi, mencipta atau mempromosikan modal warga peribumi, atau menggalakkan perindustrian.¹⁰

Untuk kajian ini, konsep, “perniagaan politik” yang lebih umum akan digunakan untuk menganalisis pelbagai bentuk hubungan antara politik dan perniagaan yang boleh memberi kesan positif atau negatif kepada ekonomi dan sistem politik tempatan.¹¹ Hal ini bagi memberi ruang fokus kepada rangkaian atau hubungkait elit politik dan individu terdekat dengan seberapa banyak perniagaan yang mungkin, sekali gus meminimumkan analisis tentang implikasi hubungan politik dan perniagaan mana-mana elit politik secara khusus dan mendalam menjelang PRU-15.

Metodologi Kajian

Kajian ini menganalisis lima elit politik utama dalam PRU-15 iaitu Anwar Ibrahim (Presiden Parti Keadilan Rakyat PKR), Zahid Hamidi (Presiden UMNO), Lim Guan Eng (Setiausaha Agung DAP), Muhyiddin Yassin (Presiden BERSATU merangkap Pengerusi Perikatan Nasional), dan Abdul Hadi Awang (Presiden PAS). Data mengenai hubungan elit politik terpilih dengan perniagaan ini diperoleh melalui perkongsian dua syarikat yang saling berkaitan di media sosial iaitu dari laman Facebook SCRUT (<https://www.facebook.com/scrut.my/>) dan INTEREPO (<https://www.facebook.com/interepo/>). Kedua-dua laman ini adalah milik syarikat yang dikendalikan oleh pemilik dan pengasas bersama iaitu Ahmad Aliff Ahmad Shariffuddin yang menggunakan nama ‘Aliff Ahmad’ sebagai profil Facebook beliau. SCRUT dan INTEREPO adalah dua syarikat penyedia perkhidmatan semakan status perundangan dan kewangan syarikat-syarikat di Malaysia. Laman sesawang rasmi INTEREPO ialah di <https://interepo.com/> manakala laman SCRUT pula (yang lebih memfokuskan kepada segmen semakan pemilikan kenderaan) ialah di <https://scrut.my/>. Dengan menggunakan sumber laporan status dan kewangan dari Suruhanjaya Syarikat Malaysia (SSM), Aliff Ahmad, SCRUT, dan INTEREPO mencuri perhatian warga atas talian (netizen) Malaysia menjelang PRU-15 apabila menerbitkan perkongsian berinfografik di laman Facebook tentang perincian hubungan elit politik dan perniagaan.

Data-data ini seterusnya akan diklasifikasikan kepada pembezaan hubungan antara elit politik dengan perniagaan melalui aspek pemilikan langsung elit politik dalam syarikat swasta, pemilikan elit politik dalam syarikat berkaitan kerajaan (GLCs), pemilikan ahli keluarga terdekat elit politik dalam syarikat swasta dan GLC, serta pemilikan sahabat terdekat elit politik dalam syarikat swasta dan GLC. Untuk menyelusuri hubungan politik dan perniagaan di Malaysia, bahagian seterusnya akan terlebih dahulu menyoroiti perkembangan hubungkait ini di era awal kemerdekaan hingga ke penghujung abad ke-20.

Latar Politik dan Perniagaan di Malaysia

Hubungkait antara politik dan perniagaan bukanlah hal yang baru di Malaysia. Sebelum skandal 1MDB meletus, terdapat pelbagai siri pendedahan penyalahgunaan dana awam dan kolusi antara elit politik dengan elit perniagaan; namun begitu, pendedahan kolusi politik-perniagaan ini tidak begitu mendapat perhatian dan liputan meluas sebagaimana pasca-1MDB. Hal ini demikian kerana dua faktor utama iaitu penguasaan penuh media massa arus perdana oleh kerajaan BN yang diterajui UMNO yang memungkinkan pendedahan sedemikian tidak mendapat tempat yang utama,¹² serta faktor kebergantungan majoriti kelas menengah Melayu kepada UMNO menerusi sistem politik penaungan yang efektif menerusi pelaksanaan Dasar Ekonomi Baru (DEB) 1970-1990 khususnya di bawah pentadbiran Tun Dr. Mahathir Mohamad (1981-2003).¹³ Semua ini berubah selepas tumbangannya BN dalam PRU-14.¹⁴

Dalam konteks politik Malaysia, perniagaan di kalangan parti politik bukan suatu perkara yang asing.¹⁵ MCA sebagai contoh, adalah parti yang pada asalnya sebuah pertubuhan yang berasaskan

perniagaan yang dibiayai oleh para taipan Cina.¹⁶ MIC juga turut berperanan dalam menjalankan perniagaan untuk kepentingan parti dan sebahagian elit politik masyarakat India. Manakala bagi UMNO pula penglibatannya dalam perniagaan boleh dikesan dengan syarikat-syarikat besar seperti Fleet Holdings, Faber Merlin, Paremba, Hati Budi, dan Fleet Group. Kebanyakan syarikat yang diwujudkan oleh UMNO serta anak syarikatnya adalah termasuk dalam kategori bumiputera yang secara langsung banyak mendapat hak-hak keistimewaan yang dikhaskan dalam DEB kepada orang Melayu.¹⁷ Melalui taraf keistimewaan ini ianya telah memudahkan UMNO menjalankan perniagaan dan banyak peluang dan kesempatan yang diperolehi oleh syarikat miliknya. Penubuhan beberapa syarikat besar ini dibuat selepas 1970-an dan ini membuktikan bahawa keterlibatan UMNO dalam perniagaan dimulakan secara aktif selepas DEB.¹⁸

Sebelum 1972 kegiatan UMNO dalam perniagaan hanya untuk mempertingkatkan sosio-ekonomi masyarakat Melayu terutama di luar bandar.¹⁹ Selepas tahun 1972, perubahan corak dan matlamat keterlibatan UMNO dalam perniagaan dianggap mempunyai makna tertentu untuk parti dan agenda Melayu. Kesungguhan UMNO untuk turut terlibat dalam perniagaan sebenarnya berkaitan dengan beberapa faktor pendorong yang muncul mengikut peredaran kondisi politik. Walau pun di tahap awal telah dinyatakan bahawa terdapat perhubungan antara perniagaan UMNO dan DEB. Tanpa adanya usaha tertentu yang dilakukan oleh UMNO, dalam kondisi persaingan politik semasa sukarlah untuk UMNO kekal sebagai sebuah parti yang dominan di Malaysia.²⁰

Anggota UMNO adalah orang Melayu yang jauh ketinggalan dari sudut ekonomi. Hal ini berbeza dengan MCA yang dibiayai oleh para taipan dan peniaga Cina yang kaya raya.²¹ Oleh kerana UMNO tidak mempunyai ahli yang kaya seperti MCA maka UMNO sering menghadapi masalah kewangan. Oleh itu, langkah awal yang perlu diambil oleh UMNO adalah dengan melibatkan diri dalam perniagaan.²² Kepimpinan UMNO ketika itu menyedari bahawa dengan hanya memberikan tumpuan kepada kekuasaan politik tentunya tidak akan menjamin kejayaan parti dan masyarakat Melayu yang diwakilinya. Atas sebab-sebab sedemikian perlu ada keseimbangan di antara penguasaan politik dan kekuatan ekonomi kerana kedua-duanya dianggap sama penting.²³

Pergantungan dan bantuan dari pihak lain sebenarnya mempunyai tujuan yang terselindung di sebaliknya. Keadaan ini berlaku pada era Tunku yang terlalu bergantung sumbangan kewangan dari MCA.²⁴ Tunku Mengakui bahawa UMNO tidak mempunyai wang dan akan mendapatkan wang itu dari sumber kewangan MCA.²⁵ Dalam Pilihanraya Malaya Pertama, Tunku mengakui "... apabila UMNO bertanding kami hanya menggunakan RM150,000 untuk seluruh Malaya. MCA menanggung perbelanjaan sendiri tetapi pembiayaan transportasi untuk UMNO semua ditanggung oleh MCA...".²⁶ Sebelum pilihanraya seluruh Malaya, MCA telah pun membantu UMNO dengan jumlah wang yang cukup besar dalam menjayakan pilihanraya Perbandaran Kuala Lumpur. H. S. Lee telah berjaya meletakkan 6 calon MCA setelah memberi UMNO sebanyak RM 500,000 untuk belanja pilihanraya berkenaan. Sumbangan MCA ini adalah untuk mengeksploitasi UMNO dengan syarat UMNO tidak akan bertanding di kawasan adanya calon MCA bertanding. Dalam Pilihanraya Malaya 1964, UMNO berhadapan dengan permintaan yang cukup mencabar dari MCA iaitu 44 kerusi parlimen diperuntukan kepada MCA.²⁷ Tuntutan ini dibuat sebagai ganjaran bantuan kewangan yang MCA berikan dalam pilihanraya 1964 berkenaan. MCA menyedari bahawa mereka hanya ada kekuatan ekonomi tetapi tidak ada kekuatan politik.²⁸ Sedangkan mereka menyedari kuasa politik boleh memperkukuhkan kedudukan ekonomi. Oleh kerana UMNO memiliki kuasa politik maka MCA yang didukung oleh para peniaga Cina dan dibiayai oleh para taipan Cina yang kaya raya maka mereka tetap perlu kerjasama dengan UMNO untuk melindungi kepentingan ekonomi mereka.²⁹ Di sisi lain, walau pun UMNO mempunyai kuasa politik dan MCA mempunyai kekuatan ekonomi tetapi antara satunya tidak boleh bertindak sendiri dan cara yang terbaik adalah bekerjasama dengan orang Melayu (UMNO).³⁰

Selain dari mengharapakan yuran keahlian, sumber kewangan UMNO juga disalurkan oleh para penderma yang terdiri dari individu, syarikat dan golongan jutawan dalam UMNO sendiri.³¹ Selain itu syarikat yang turut menjadi penderma kepada UMNO adalah Genting Berhad³² yang dimiliki oleh taipan Lim Goh Thong, tuan punya pusat kasino Genting yang dimiliki bersama kerabat Diraja Pahang, beliau dianggarkan memiliki aset sebesar 2.8 bilion.³³ Dari penyumbang individu UMNO sendiri, seperti Daim Zainuddin yang pernah mendermakan sebanyak RM 100,000 pada tahun 1974 untuk digunakan pada pilihanraya tahun berkenaan.³⁴ Memandangkan semakin banyak keperluan yang dituntut oleh peredaran masa oleh itu semakin besar pula jumlah dana yang diperlukan untuk tujuan itu. Oleh itu jalan keluar untuk mengatasi masalah ini ialah dengan melibatkan diri dalam perniagaan.³⁵

Ketika Dr. Mahathir sebagai presiden UMNO pada 1981, penglibatan UMNO dalam perniagaan semakin dipergiat. Beliau telah meletakkan perniagaan dalam UMNO dengan cara yang profesional melalui Fleet Holdings. Mahathir meletakkan Fleet Holdings pada landasan perniagaan yang Aktif terutama setelah Daim dilantik sebagai pengerusinya pada tahun 1982.³⁶ Kejayaan kerajaan dalam memainkan peranannya untuk menangani masalah kemunduran sosio-ekonomi orang Melayu melalui DEB, tidak dinafikan telah memacu orang Melayu ke tahap yang memberangsangkan dalam aspek berkenaan. Melalui campur tangan kerajaan dan dengan dasar-dasar yang diperkenalkannya, ianya telah berjaya melahirkan sekelompok korporat atau ahli perniagaan Melayu yang berjaya, “... *although a small number of new Malay businesspeople seemed to have genuine entrepreneurial abilities, virtually all the big Malay tycoons depended heavily on their connections with politicians...*”.³⁷ Malah mampu pula menandingi golongan korporat asing di Malaysia. Kejayaan menghasilkan korporat dan ahli perniagaan Melayu yang berjaya ini telah mewujudkan kelas kapitalis yang memonopoli kekayaan dan kuasa secara beriringan.

Sebelum 1980-an, amalan kroni belum dikesan berlaku dalam UMNO. Keadaan ini kerana kerajaan masih berada di tahap percubaan untuk membantu perekonomian Melayu. Kepimpinan ketika itu tidak meletakkan sasaran penglibatan kerajaan secara aktif dalam membantu peniaga Melayu. Walaupun Razaleigh telah diberi kepercayaan untuk menerajui Fleet Holdings, tetapi beliau dapat memisahkan antara politik dan perniagaan. Beliau telah menggunakan tenaga profesional dan berpengalaman dalam bidang perniagaan untuk menguruskan syarikat milik UMNO, di samping dengan campur tangan politik secara minima.³⁸ Sewaktu membeli Bian Chong Bank (kemudian ditukar kepada *Bank of Commerce*), Razaleigh telah melantik Junus Sudin sebagai pentadbir perniagaan berkenaan. Ketika itu kepimpinan UMNO masih terpisah dengan dunia perniagaan walau pun dalam UMNO dibenarkan sistem pemegang amanah dijalankan.

Bermula pada awal 1980-an, keadaan ini telah berubah apabila aktor yang berada dalam sistem pemegang amanah turut terlibat dalam bidang perniagaan.³⁹ Mereka akan menggunakan kesempatan dari kuasa yang ada untuk mengembangkan pengaruh dan dalam masa yang sama mencari peluang perniagaan, “...*one hand the transition of politicians or former politicians to business is largely as a result of their own political standing or connections, while that of UMNO’s proxy capitalists is due, at least initially to their position as trustees of UMNO’s corporate assets...*”.⁴⁰ Amalan yang lazimnya berlaku dalam aktiviti perniagaan menular ke dalam amalan berpolitik seperti kronisme, nepotisme yang mementingkan rakan, keluarga dan keuntungan.⁴¹ Penglibatan secara langsung anggota sistem pemegang amanah ini telah menimbulkan berbagai implikasi politik yang antaranya telah mengundang unsur-unsur pemimpin yang mementingkan perniagaan mereka dan kroninya.

Apabila aktor yang berada dalam sistem pemegang amanah peringkat kepimpinan UMNO turut terlibat dalam bidang perniagaan, wujud pula sistem proksi, iaitu dengan melantik kroni untuk mewakili kepentingan tokoh politik tertentu, “...*it appears that the other UMNO leaders, through their own business proxies, are developing their own business interest, including separate*

corporate bases...”.⁴² Walaupun proksi secara hakikatnya bukanlah pemilik dan penguasa sebenar dalam sesebuah perniagaan yang diamanahkan kepadanya, tetapi amalan sedemikian akan cenderung menjurus kepada amalan kroni yang secara sedar mulai tumbuh dalam UMNO.⁴³ Dalam tindakan ekonominya, Mahathir lebih mengutamakan kelas elit yang telah berjaya dalam perniagaan untuk terus dibantu. Mahathir berpendapat bahawa untuk memastikan saham orang Melayu berada di tangan orang Melayu caranya dengan memberikannya kepada orang Melayu yang paling berkebolehan untuk mengendalikannya, iaitu yang dimaksudkan adalah golongan kaya dengan demikian satu kumpulan kapitalis baru mesti dibentuk.⁴⁴ Dasar penswastan adalah contoh terbaik untuk melihat bagaimana amalan kroni dilakukan oleh kepimpinan UMNO, “...*privatisation, part of Malaysia’s liberalisation package, appears to have been especially abused for the development and consolidation of politically linked business...*”.⁴⁵ Di mana pada tahun 1983 misalnya, Fleet Holdings diberikan lesen untuk mengoperasikan TV3, Hatibudi pula telah diberikan tender untuk Projek Lebuhraya Utara Selatan yang bernilai 3.4 bilion.⁴⁶ Pemberian tender UEM ini kepada Hatibudi telah mengundang kontroversi yang dibangkitkan oleh Lim Kit Siang kerana telah memberikan keuntungan kepada kroni pemimpin UMNO.

Masalah kroni semakin menjadi budaya dalam UMNO apabila kemasukan Daim ke dalam kepimpinan UMNO. Beliau merupakan jutawan yang dibawa masuk oleh Mahathir ke dalam kepimpinan UMNO dan perkembangan seterusnya memperlihatkan beliau menggunakan pula kesempatan atas kedudukannya untuk memanipulasi kepentingan perniagaannya. Daim dianggap mempunyai hubungan yang paling baik dengan Mahathir yang turut memperkuatkan berlakunya campur tangan kerajaan dalam melahirkan sejumlah besar kapitalis Melayu.⁴⁷ Kenaikan beliau yang mendadak dalam politik dan korporat berlaku hasil hubungan yang rapat dengan Mahathir.⁴⁸ Diakui Daim telah melahirkan beberapa jutawan Melayu yang berkebolehan yang akan menjadi pemangkin kepada lahirnya lebih ramai orang Melayu dalam dunia perniagaan. Jika dahulu orang Melayu jauh ketinggalan dalam bidang perniagaan tetapi di era Mahathir, dengan dibantu oleh Daim peluang yang ada telah diberikan kepada orang Melayu melalui bantuan kerajaan,⁴⁹ “...*while Mahathir’s desire for bumiputera capitalist development may have inspired this trend, Daim has shown the way... his become a corporate player of some repute before his ministerial appointment, and many conglomeratisation exercises in the 1989s, especially those involving UMNO assets, seem to bear his mark...*”.⁵⁰

Bagi ahli perniagaan yang ingin menggunakan kesempatan hubungan dengan elit politik ianya akan membolehkan mereka berpeluang untuk mendapat keuntungan dari segi ekonomi, dengan dilantik sebagai proksi atau pemegang amanah.⁵¹ Di sisi lain kesempatan tersebut dianggap sangat penting kerana “... *influential business elit were also exerting pressure on the political leadership for greater business opportunities...*”.⁵² Meski pun mereka tidak berkuasa penuh tetapi hubungan dengan elit politik yang dijalin akan menjadikan mereka lebih rapat dengan elit berkenaan. Elit ekonomi atau kapitalis yang berusaha mewujudkan hubungan dengan kerajaan untuk kepentingan perniagaan boleh dipanggil pengaut sewa (*rent seekers*) kerana mereka pada hakikinya mencari peluang untuk menjadi penerima sewa yang diberikan kerajaan melalui penjualan sumbernya, tawaran perlindungan, pengeluaran kebenaran bagi aktiviti jenis tertentu yang dikawalinya.⁵³ Hubungan sedemikian akan dijadikan batu loncatan untuk mendapatkan peluang-peluang perniagaan yang lumayan, “...*most of whom believed that links with UMNO leaders were essential for business success...*”.⁵⁴ Misalnya Junus Sudin, Mohd. Desa Pachi yang menjadi proksi dalam Fleet Holdings, mereka juga kemudiannya menjadi pengarah dalam syarikat awam lain.⁵⁵ Begitu juga dengan Halim Saad dari Hatibudi, Azman Hashim dan Ibrahim Mohamed yang turut menjadi pengarah kepada syarikat awam tersenarai. Dalam kes pemberian saham UEM kepada Hatibudi yang menjadi isunya ialah kerana Daim telah memberikan tender tersebut kepada kroninya iaitu Halim Saad yang pernah dididiknya sewaktu di

Paremba dahulu. Selain Halim Saad, "...*Wan Azmi Wan Hamzah, Razali Rahman a numbers of his close associates have figured prominently...apart from the fact that all these men had worked with Daim in Paremba...*"⁵⁶

Isu hubungan politik dan perniagaan dalam UMNO terserlah apabila Anwar Ibrahim dipecat dari jawatan Timbalan Perdana Menteri dan Menteri Kewangan pada 22 September 1998 dan jawatan Timbalan Presiden UMNO pada 3 September 1998. Anwar mendakwa Mahathir mengamalkan sikap kroni dan nepotisme dalam mengagihkan kekayaan negara dengan menguasai berpuluh syarikat sebagai pemilik atau pengarah. Amalan ini terserlah ketika negara dilanda gawat politik dan ekonomi. Mahathir telah wang Petronas untuk menyelamatkan Konsortium Perkapalan milik anaknya sebesar RM2 bilion,⁵⁷ "...*one of these corporations which had accumulated huge debts was Konsortium Perkapalan, a shipping firm associated with Mirzan, the Prime Minister's son*".⁵⁸ Beliau juga didakwa menggunakan Dana Harta dan Dana Modal untuk menyelamatkan Tajudin Ramli, yang hampir muflis kerana Malaysian Airline System menanggung hutang bank sebanyak RM800 juta.⁵⁹ Melalui dana tersebut beliau turut menyelamatkan Halim Saad, tuan punya Renong yang hampir muflis. Selain dua jutawan ini diselamatkan, yang dianggap kroni Mahathir, "...*the prominent new capitalist linked to UMNO leaders include Wan Azmi Wan Hamzah, Samsudin Abu Hasan, Ahmad Sebi Abu Bakar...*".⁶⁰ Melalui amalan kronisme ini, tidak kurang dari 50 keluarga telah menjadi kaya raya.⁶¹ Di samping amalan kroni terhadap elit ekonomi yang dilakukan oleh Mahathir, Anwar juga mendedahkan sikap kronisme terhadap elit politik UMNO yang ada kaitan dengan perekonomian. Mahathir didakwa melindungi kes-kes rasuah terhadap Rafidah Aziz, Megat Junid, Daim dan Rahim Tamby Chik yang merupakan kroninya.⁶²

Mahathir mengatakan bahawa kerajaan akan terus mengamalkan dasar kronisme dalam usaha membantu orang Melayu yang terjejas kesan daripada kegawatan ekonomi walau pun tindakan tersebut tidak disenangi oleh banyak pihak. Mahathir turut menjelaskan bahawa Kroni Anwar juga mendapat faedah yang sama daripada agihan kekayaan negara. Nama-nama seperti Kamaruddin Jaafar, Kamarudin Mohd. Nor, Rustam Sani, Rahim Gause, Zahid Hamidi, Ruslan Kassim, Afifuddin Omar, Ibrahim Saad adalah antara yang mendapat bahagiannya.⁶³ Sebagaimana tesis Pepinsky⁶⁴ dan Case,⁶⁵ kesepaduan antara elit politik dan perniagaan terbukti dalam konteks Malaysia. Hal ini dapat diperhatikan antaranya menerusi kemampuan rejim di bawah Mahathir untuk terus kekal berkuasa di sebalik arus Reformasi yang dicetuskan Anwar Ibrahim pada PRU 1999. Namun begitu, sebaik sahaja kelompok elit politik yang menguasai sumber dan perniagaan yang signifikan berpecah, rejim BN (yang dikemudi Najib Razak) akhirnya tumbang selepas dicabar Mahathir, Muhyiddin, Mukhriz, dan Shapie Apdal dalam PRU 2018.

Politik dan Perniagaan Menjelang PRU-15

Susulan kekalahan BN dalam PRU-14, kerajaan Pakatan Harapan yang terbentuk kemudiannya tidak berupaya untuk menyatukan pelbagai elit yang memiliki kepentingan dan kecenderungan tersendiri. Seperti mana tesis Pepinsky⁶⁶ dan Case,⁶⁷ elit politik yang memiliki autonomi antara satu sama lain - dalam erti kata kepentingan mereka tidak saling terikat antara satu sama lain - akan terdedah kepada risiko pembentukan koalisi politik yang kurang stabil. Berbeza dengan UMNO-BN di bawah Mahathir-Daim yang berjaya menyatukan kepentingan pelbagai elit politik dan perniagaan meskipun dalam suasana krisis kewangan Asia 1997-1998, pentadbiran Mahathir 2.0 yang mengambilalih teraju Putrajaya pada Mei 2018 tidak berupaya untuk menyatukan elit politik yang terpecah dalam Pakatan Harapan itu sendiri; Muhyiddin (BERSATU)-Azmin Ali-Zuraida (bekas PKR) pada satu sisi dan Lim Guan Eng (DAP)-Mat Sabu (AMANAH)-Anwar Ibrahim (PKR) pada sisi yang lain. Tanda-tanda keretakan ini boleh dilihat seawal pembentukan kabinet Mahathir 2.0 di mana jawatan Menteri

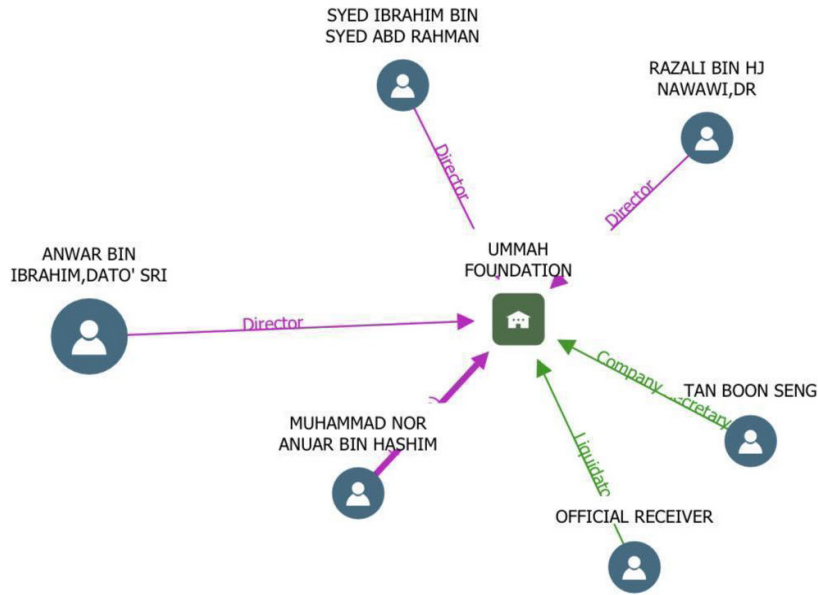
Kewangan diberi kepada Lim Guan Eng, manakala Azmin Ali diberi jawatan Menteri Ekonomi, disusuli pelbagai perbezaan dan percanggahan antara kedua-dua kementerian terbabit dalam pengumuman dan pelaksanaan pelbagai dasar kerajaan Pakatan Harapan 22 bulan (2018-2020). Hal yang sama boleh dilihat dalam pentadbiran Perikatan Nasional di bawah teraju Muhyiddin Yassin (2020-2021) pasca-Langkah Sheraton⁶⁸ apabila kerajaan beliau tumbang selepas Presiden UMNO Zahid Hamidi bersama-sama beberapa ahli parlimen UMNO yang lain menarik balik sokongan kepada Muhyiddin. Langkah ini jelas berpunca daripada cubaan Muhyiddin mendominasi posisi strategik pentadbiran beliau menerusi siri lantikan kanan di kabinet dan kerajaan kepada pemimpin BERSATU berbanding kepada pemimpin utama UMNO seperti Zahid Hamidi (Presiden), Mohamad Hasan (Tok Mat, Timbalan Presiden), dan juga Ahmad Maslan. Sebaliknya, Perdana Menteri kesembilan iaitu Ismail Sabri berjaya untuk menstabilkan pentadbiran beliau menerusi perjanjian persefahaman dengan Pakatan Harapan yang menyaksikan parlimen hanya terbubar selepas mencapai tempoh masa yang matang pada Oktober 2022. Bahagian berikutnya artikel ini akan memfokuskan kepada lima elit politik utama serta hubungan mereka dengan perniagaan iaitu Anwar Ibrahim, Zahid Hamidi, Lim Guan Eng, Muhyiddin Yassin, dan Abdul Hadi Awang.

Elit 1: Anwar Ibrahim

Melalui data yang dikongsi oleh laman SCRUT, Presiden PKR ini tidak memiliki sebarang kepentingan secara langsung dengan mana-mana syarikat sama ada sebagai pengarah mahu pun pemilik dan aset yang beliau miliki hanyalah dalam bentuk rumah dan tanah. Anwar juga tidak memiliki sebarang pegangan saham secara langsung dalam mana-mana syarikat. Sebaliknya, beliau dipaparkan sebagai Pengarah bagi yayasan Ummah Foundation (Rajah 1) di mana data sama ada sumbangan yang diterima yayasan tersebut, mahu pun sumbangan atau aktiviti yang dilaksanakan yayasan tersebut turut digunakan bagi tujuan politik tidak diperolehi. Anwar turut direkodkan sebagai Pengarah Institut Kajian Dasar (IKD) (Rajah 2) yang tidak terlibat dengan sebarang aktiviti perniagaan.

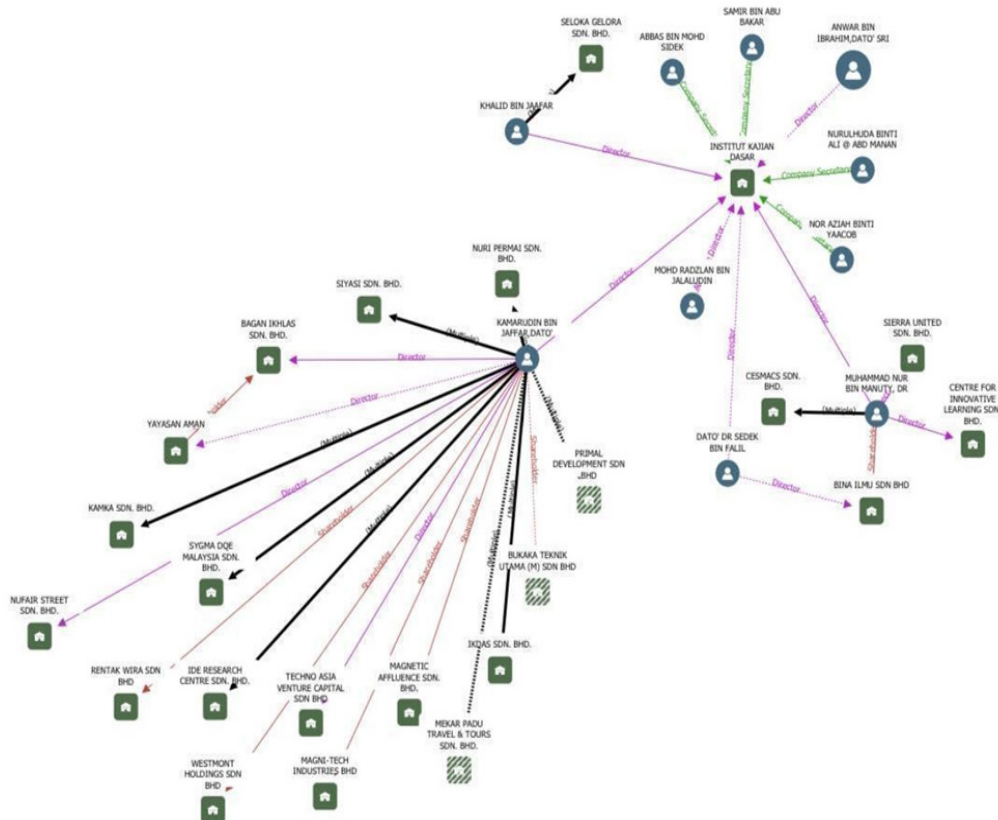
Namun begitu, SCRUT turut memaparkan dapatan yang menunjukkan terdapat beberapa beberapa nama individu dan syarikat yang rapat dengan Anwar Ibrahim iaitu Kamaruddin Jaffar, Vinod Sekhar, Muhammad Nur Manuty (Rajah 6), Petra, dan Abrar. Petra ialah syarikat milik Vinod Sekhar (Rajah 4) yang dikaitkan dengan artis Afdlin Shauki yang dikenali sebagai ahli PKR yang kuat menyokong Anwar Ibrahim. Abrar pula ialah syarikat milik rakan-rakan Anwar seperti Dr. Rahim Ghouse dan Dr. Wan Hasni (Rajah 3). Rekod isteri dan anak Anwar Ibrahim iaitu Wan Azizah dan Nurul Izzah mendapati kepentingan langsung yang minimum dengan beberapa syarikat. Rajah 5 menunjukkan bahawa Nurul Izzah sebagai Pengarah Agensi Pekerjaan Adnexio Sdn Bhd yang diterajui Rafizi Ramli; Pengarah Malaysian Intellect Development Foundation; Pengarah Centre for Reform Berhad; dan juga Pengarah Perpetual Improvement Sdn Bhd; Pengarah IR Consultancy Sdn Bhd.

Namun begitu, dapatan kajian ini masih terbatas di mana data-data projek, kontrak, geran, mahu pun pinjaman syarikat-syarikat yang berkait dengan rakan-rakan Anwar Ibrahim ini dengan mana-mana kerajaan negeri atau syarikat berkaitan kerajaan negeri (GLCs) negeri-negeri di bawah pentadbiran Pakatan Harapan (PH) belum diambil kira.

Rajah 1: Anwar Sebagai Pengarah Ummah Foundation

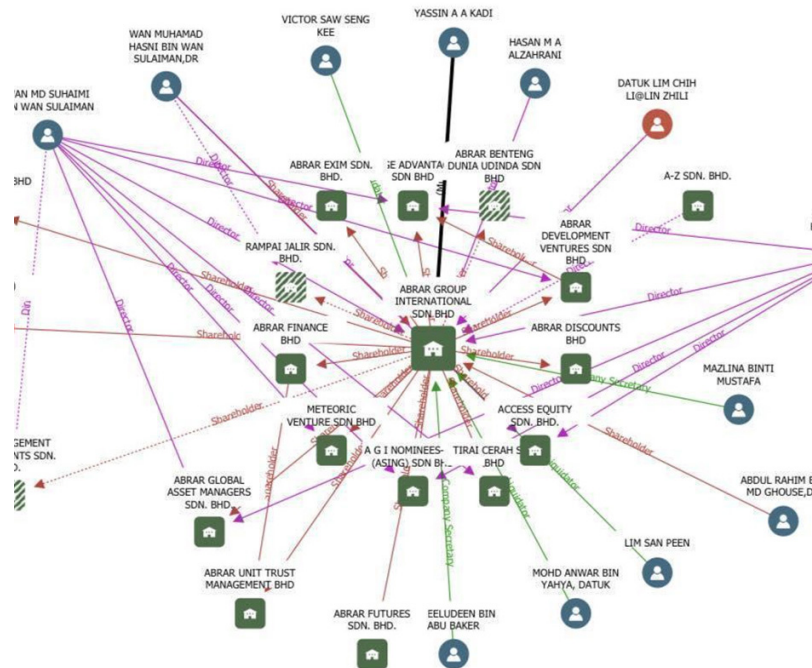
Sumber: SCRUT www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid025sosRx5C4MGAtANYRooDJ29CEDGyrU5xgEP5Q1z7ijjoqBBDxxtw4wNQqaDrwpPQEL.

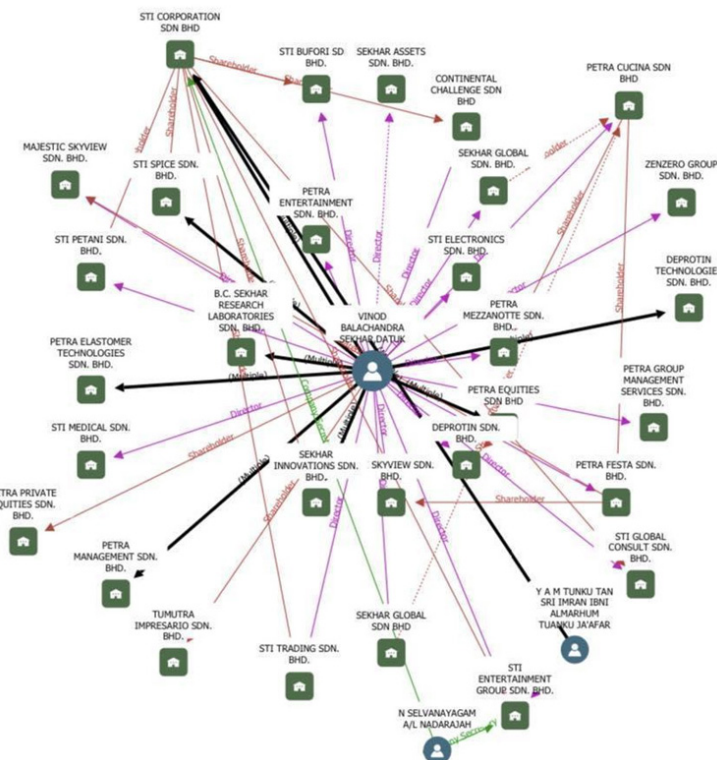
Rajah 2: Anwar Sebagai Pengarah Institut Kajian Dasar (IKD) dan Hubungan Kamaruddin Jaffar Sebagai Pengarah IKD dengan Beberapa Syarikat

Sumber: SCRUT www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid025sosRx5C4MGAtANYRooDJ29CEDGyrU5xgEP5Q1z7ijjoqBBDxxtw4wNQqaDrwpPQEL.

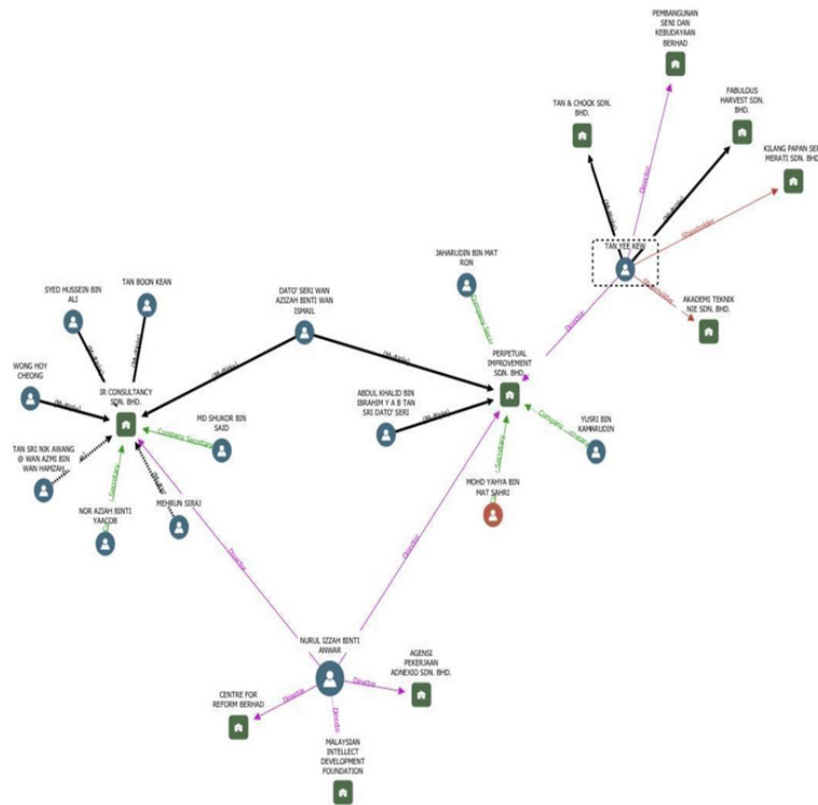
Politik & Perniagaan dalam PRU-15: Perspektif Elit

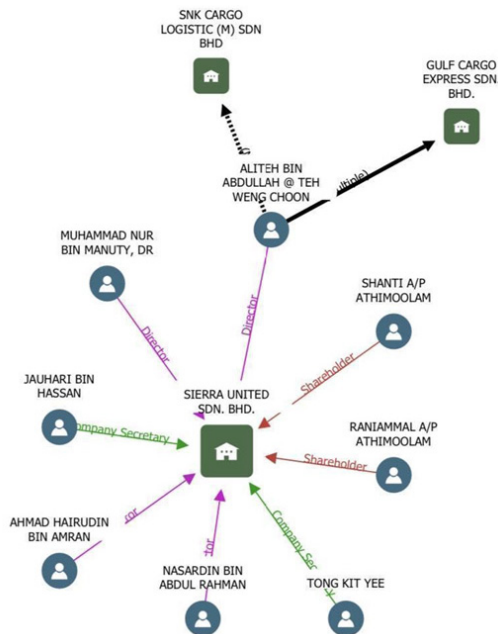
Rajah 3: Hubungan Dua Individu Rapat dengan Anwar iaitu Wan Muhamad Hasni dan Abdul Rahim Ghouse dengan Pelbagai Entiti di bawah Abrar Group International Sdn Bhd
Sumber: SCRUT www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid025sosRx5C4MGAtANYRooDJ29CEDGyrU5xgEP5Q1z7ijjoqBBDxxtw4wNQqaDrwpPQE1.

Rajah 4: Hubungan Individu Rapat dengan Anwar iaitu Vinod Balachandra Sekhar dengan Pelbagai Entiti Perniagaan di bawah Petra dan Sekhar
Sumber: SCRUT www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid025sosRx5C4MGAtANYRooDJ29CEDGyrU5xgEP5Q1z7ijjoqBBDxxtw4wNQqaDrwpPQE1.

Rajah 5: Hubungan Anak Perempuan Anwar iaitu Nurul Izzah dengan Beberapa Entiti
 Sumber: SCRUT www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid025sosRx5C4MGAtANYRooDJ29CEDGyrU5xgEP5Q1z7ijjoqBBDxxtw4wNQQaDrwpPQE1.

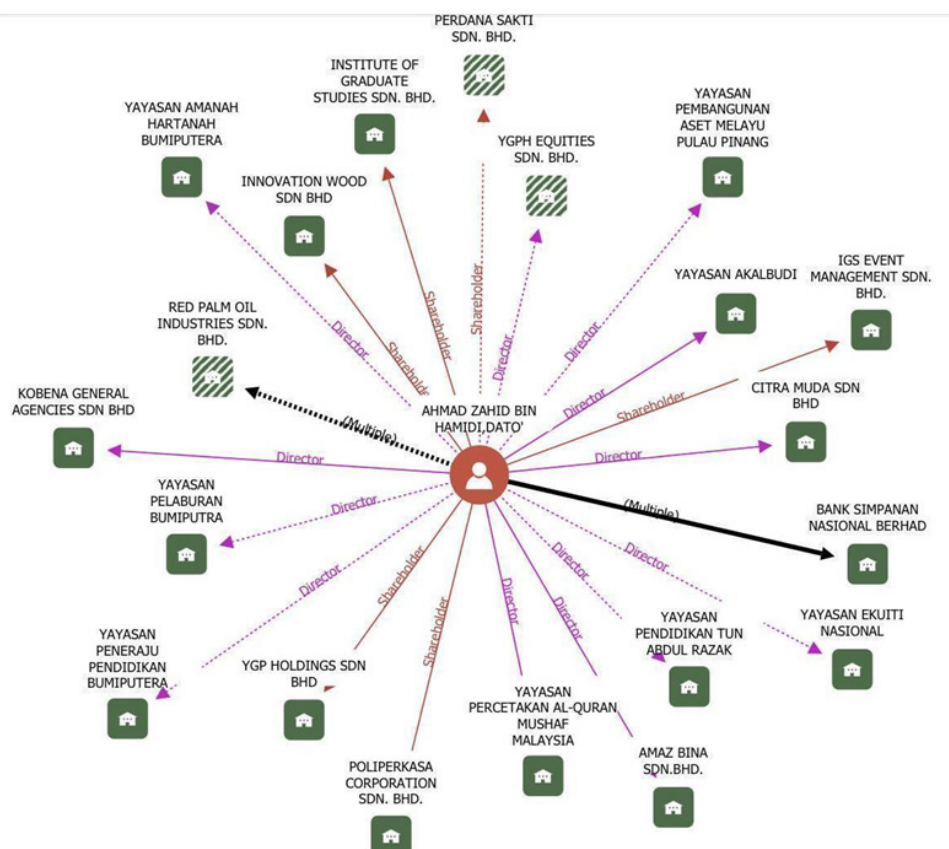

Rajah 6: Hubungan Individu Rapat dengan Anwar iaitu Muhammad Nur Manuty Sebagai Pengarah Sierra United Sdn Bhd
 Sumber: SCRUT www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid025sosRx5C4MGAtANYRooDJ29CEDGyrU5xgEP5Q1z7ijjoqBBDxxtw4wNQQaDrwpPQE1.

Elit 2: Zahid Hamidi

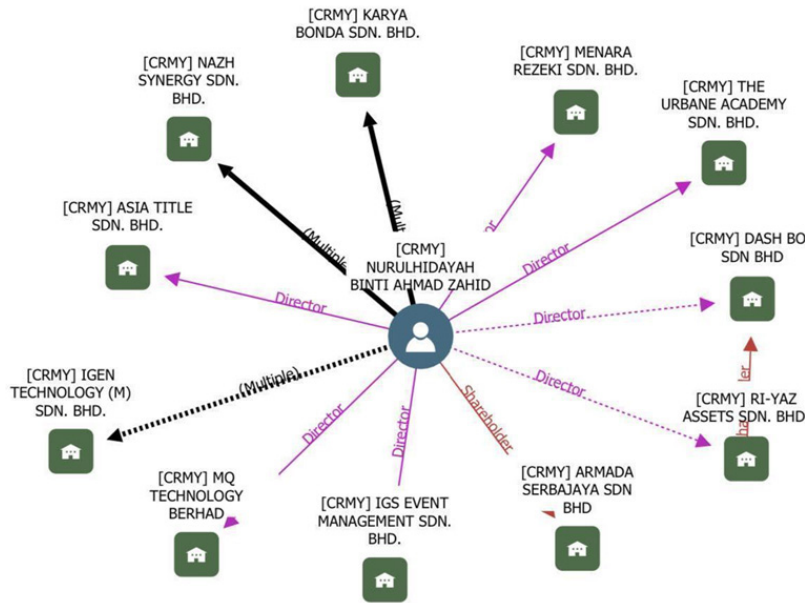
Zahid Hamidi ialah Presiden UMNO yang memimpin parti selepas kekalahan BN dalam PRU14. Zahid merupakan pengikut Anwar Ibrahim yang setia di zaman Mahathir, mulai dari zaman belajar, Yayasan Anda, ABIM dan seterusnya Umno. SCRUT telah berkongsi kaitan antara syarikat-syarikat berkaitan Zahid Hamidi, adiknya Nasaee dan juga anak perempuannya iaitu NurulHidayah. Rajah 7 secara khusus diambil dari laporan SCRUT yang menunjukkan bahawa Zahid Hamidi menjadi Pengarah YGPH Equities Sdn Bhd., Yayasan Pembangunan Aset Melayu Pulau Pinang, Yayasan Akalbudi, Citra Muda Sdn Bhd., Yayasan Ekuiti Nasional, Yayasan Pendidikan Tun Abdul Razak, Amaz Bina Sdn Bhd., Yayasan Percetakan Al-Quran Mushaf Malaysia, Yayasan Peneraju Pendidikan Bumiputera, Yayasan Pelaburan Bumiputera, Kobena General Agencies Sdn Bhd., serta Yayasan Amanah Hartanah Bumiputera. Rajah 8 pula menunjukkan Nurulhidayah Zahid memiliki rekod sebagai Pengarah di Menara Rezeki Sdn Bhd., The Urbance Academy Sdn Bhd., Dash Box Sdn Bhd., Ri-Yaz Assets Sdn Bhd., IGS Event Management Sdn Bhd., MQ Technology Berhad, dan juga Asia Title Sdn Bhd.

Menjelang PRU15, Zahid telah menggunakan kelebihan beliau selaku Presiden UMNO untuk memberi watak kepada para pemimpin UMNO yang rapat dengan beliau, sekali gus menetepikan para pencabarnya dalam UMNO seperti Annuar Musa yang digugurkan dari kerusi Parlimen Ketereh, Noh Omar digugurkan dari kerusi Tanjung Karang, Ismail Muttalib dari kerusi Maran, Shahidan Kassim dari kerusi Arau.

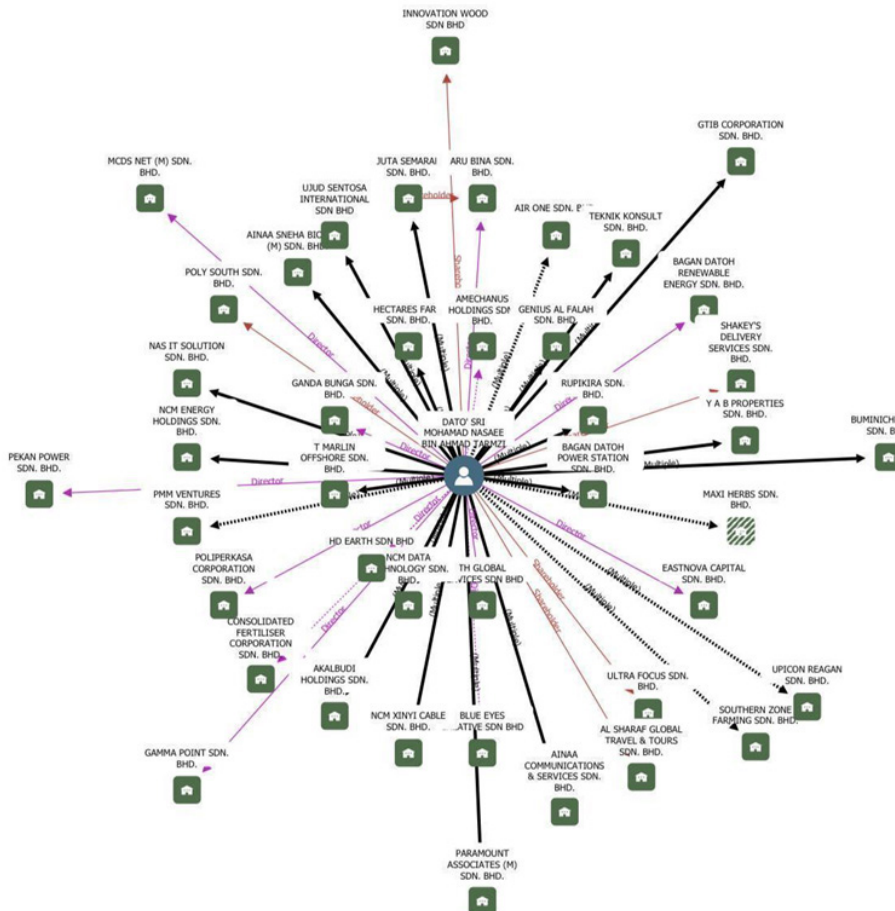

Rajah 7: Hubungan langsung Zahid Hamidi dengan Beberapa Entiti Perniagaan

Sumber: www.facebook.com/aLiph.My/posts/pfbid02kpvr8LX8K7qRF4dHsa6V1tjde1naMUmfFDAKnS1bBZU1cRt5zCgqbt1n1VaAbEfXl.

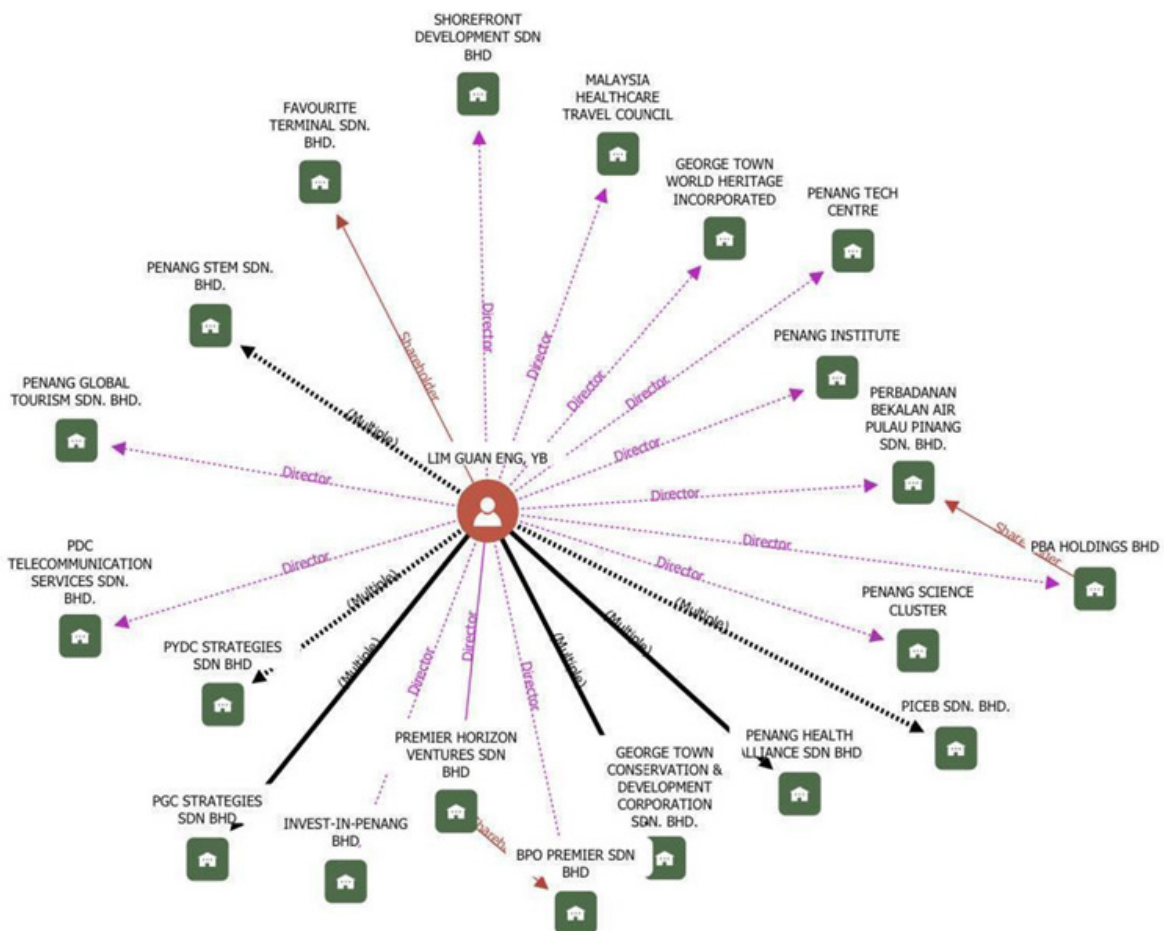
Rajah 8: Nurulhidayah Binti Ahmad Zahid iaitu Anak Kepada Zahid Hamidi
Sumber: www.facebook.com/aLiph.My/posts/pfbid02kprv8LX8K7qRF4dHsa6V1tjde1naMUmfFD AKnS1bBZU1cRt5zCgqbt1n1VaAbEfXl.

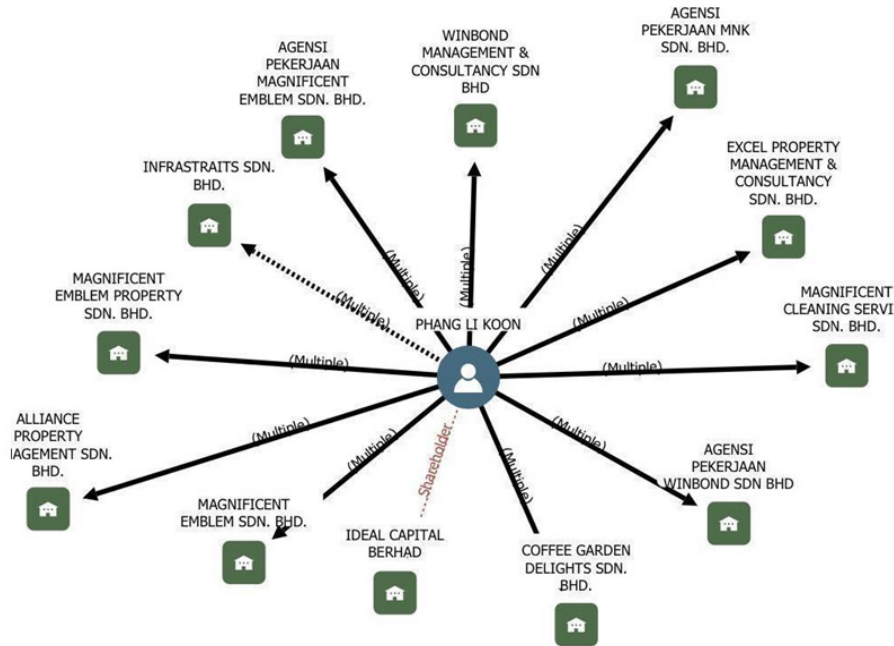
Rajah 9: Hubungan Adik Zahid Hamidi dengan Pelbagai Entiti Perniagaan atas Pelbagai Kapasiti
Sumber: www.facebook.com/aLiph.My/posts/pfbid02kprv8LX8K7qRF4dHsa6V1tjde1naMUmfFD AKnS1bBZU1cRt5zCgqbt1n1VaAbEfXl.

Elit 3: Lim Guan Eng

Kajian Scrut ke atas Lim Guan Eng yang merupakan Setiausaha Agung parti DAP menunjukkan bahawa bekas Ketua Menteri Pulau Pinang serta bekas Menteri Kewangan 22 bulan ini memiliki sebegitu banyak jawatan sebagai Pengarah dalam syarikat-syarikat berkaitan kerajaan (GLCs) negeri Pulau Pinang. Lim Guan Eng menduduki kerusi sebagai Pengarah di sekurang-kurangnya 13 buah syarikat iaitu Shorefront Development Sdn Bhd., Malaysia Healthcare Travel Council, Georgetown World Heritage Incorporated, Penang Tech Centre, Penang Institute, Perbadanan Bekalan Air Pulau Pinang Sdn Bhd., PBA Holdings Bhd., Penang Science Cluster, BPO Premier Sdn Bhd., Premier Horizon Ventures Sdn Bhd, Invest-In-Penang Bhd., PDC Telecommunication Services Sdn Bhd., dan Penang Global Tourism Sdn Bhd. Sistem SCRUT turut menjana dua nama penting individu yang rapat dengan Lim Guan Eng iaitu Phang Li Koon (Rajah 11) dan Lim Kit Siang (Rajah 12).

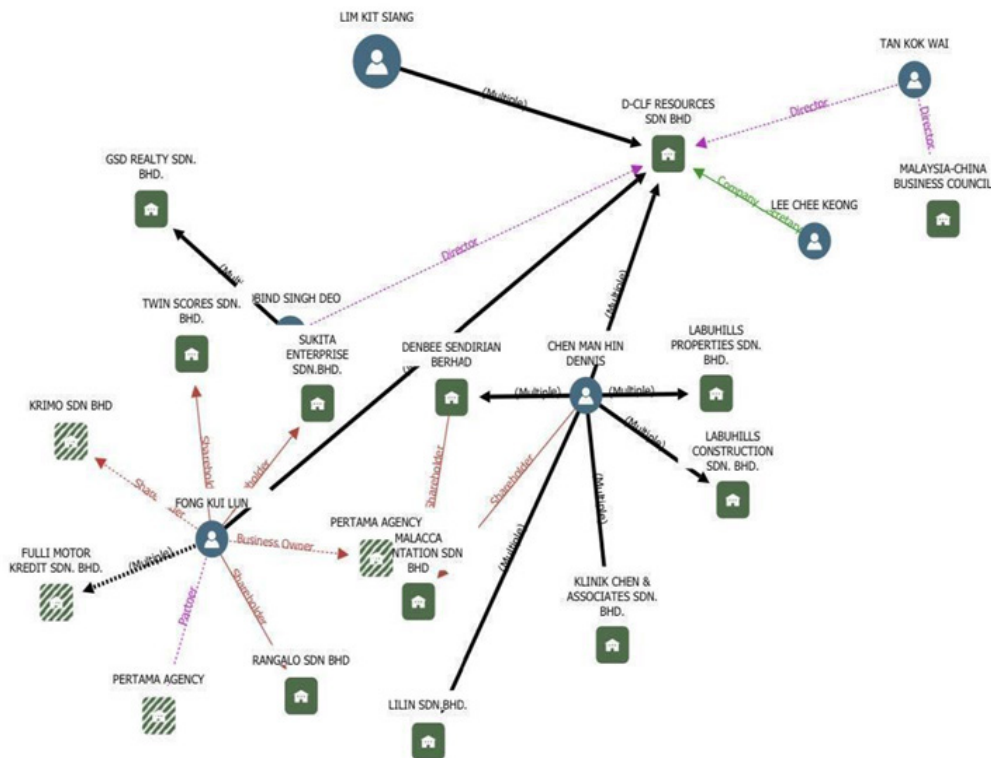

Rajah 10: Hubungan Lim Guan Eng dengan Pelbagai Entiti GLCs dan Perniagaan
Sumber: SCRUT www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid032233AE5iZPsbNRLpWUpxWLHxmz3gGV7E8ExpV6NfPgsqvHEHYSeigTjXdfDcGl

Rajah 11: Hubungan Individu Yang Rapat dengan Lim Guan Eng iaitu Phang Li Koon dalam Pelbagai Syarikat

Sumber: SCRUT www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid032233AE5iZPsbRZLLpvWUpWXLHxmz3gGV7E8ExpV6NfPgsqvHEHYSeigTjXdfDcGl

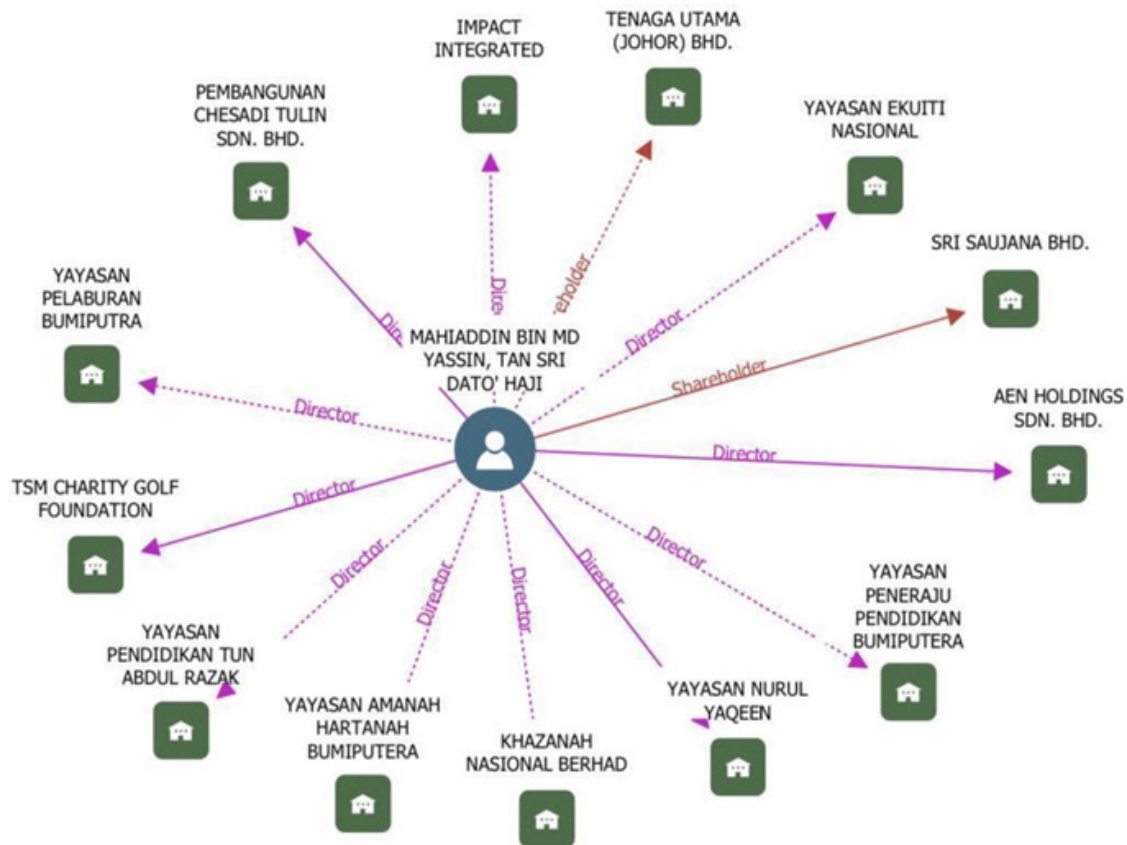

Rajah 12: Hubungan Bapa Lim Guan Eng iaitu Lim Kit Siang atas Beberapa Kapasiti di D-CLF Resources Sdn Bhd

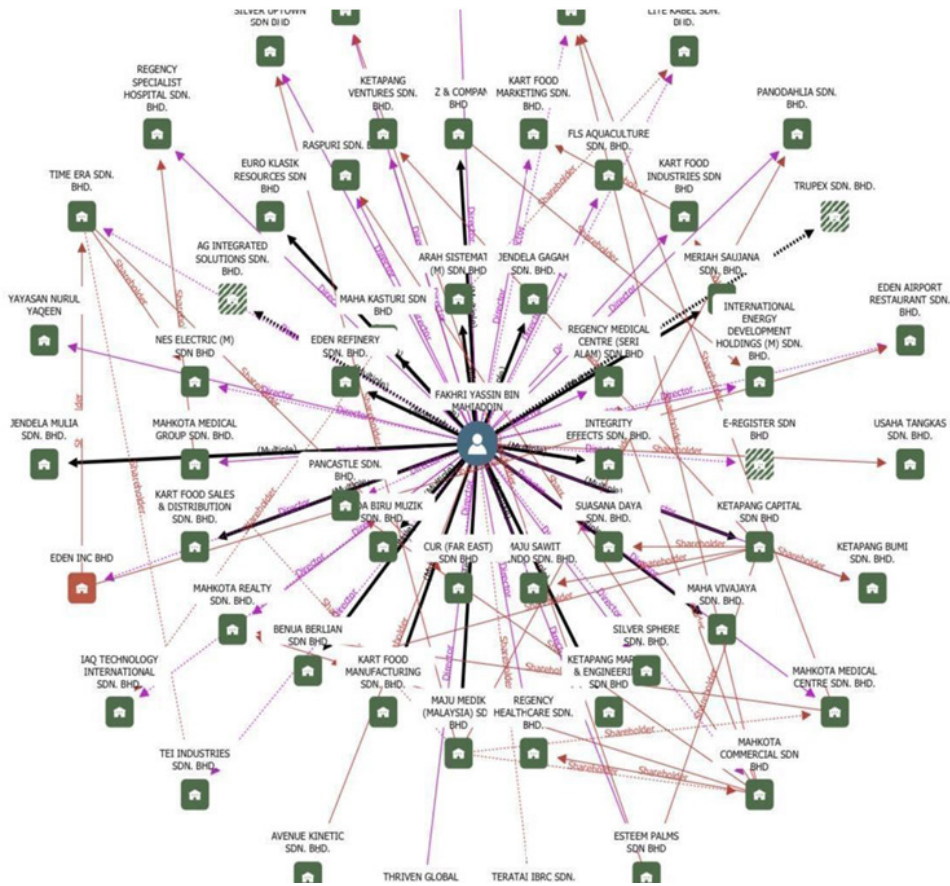
Sumber: SCRUT www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid032233AE5iZPsbRZLLpvWUpWXLHxmz3gGV7E8ExpV6NfPgsqvHEHYSeigTjXdfDcGl

Elit 4: Muhyiddin Yassin

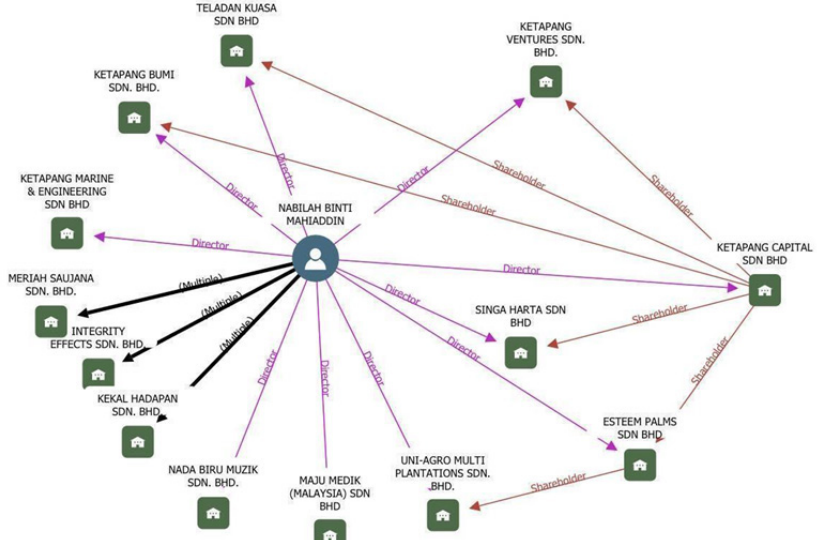
Muhyiddin Yassin ialah Perdana Menteri kelapan susulan peletakan jawatan Mahathir pada 2020. Beliau dipecat dari jawatan Timbalan Perdana Menteri pada 2015 oleh Najib Razak susulan penentangan terhadap skandal 1MDB dan seterusnya menjadi Menteri Dalam Negeri dalam kabinet Pakatan Harapan 22 Bulan (2018-2020). SCRUT menunjukkan bahawa Muhyiddin memiliki hubungan langsung seperti berikut: Pengarah Impact Integrated; Pengarah Yayasan Ekuiti Nasional; Pengarah AEN Holdings Sdn Bhd; Pengarah Yayasan Peneraju Pendidikan Bumiputera; Pengarah Yayasan Nurul Yaqeen; Pengarah Khazanah Nasional Berhad; Pengarah Yayasan Amanah Hartanah Bumiputera; Pengarah Yayasan Pendidikan Tun Abdul Razak; Pengarah TSM Charity Golf Foundation; Pengarah Yayasan Pelaburan Bumiputra; Pengarah Pembangunan Chesadi Tulin Sdn. Bhd.; Pemegang Saham Tenaga Utama (Johor) Bhd; Pemegang Saham Sri Saujana Bhd (Rajah 13). Dua orang anak Muhyiddin iaitu Fakhri dan Nabilah turut memiliki pelbagai posisi dalam syarikat Ketapang Capital yang mempunyai nilai aset melebihi RM100 juta (Rajah 14, 15, 16, dan 17).

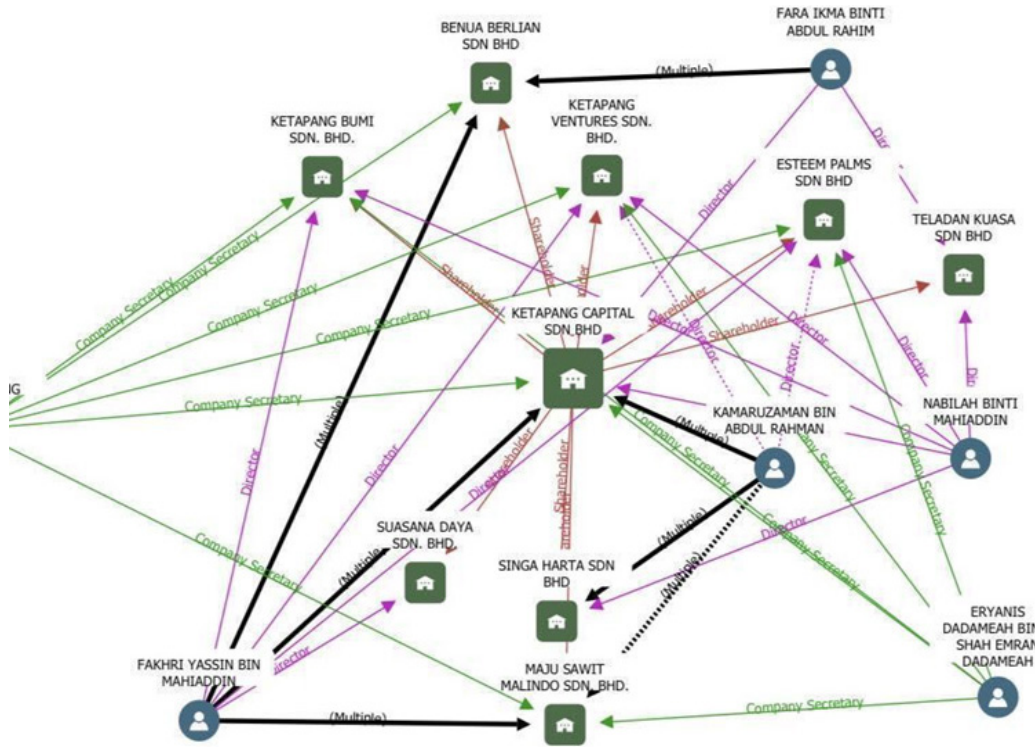
Rajah 13: Hubungan Muhyiddin Yassin dengan Pelbagai Syarikat atas Pelbagai Entiti
Sumber: SCRUT www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid0ZoWFGwSr94rFJgqQoAJZPFpb9CbDU8WRqRckG1bNeQxgnGDTjX6psVZDLJkBMh351.

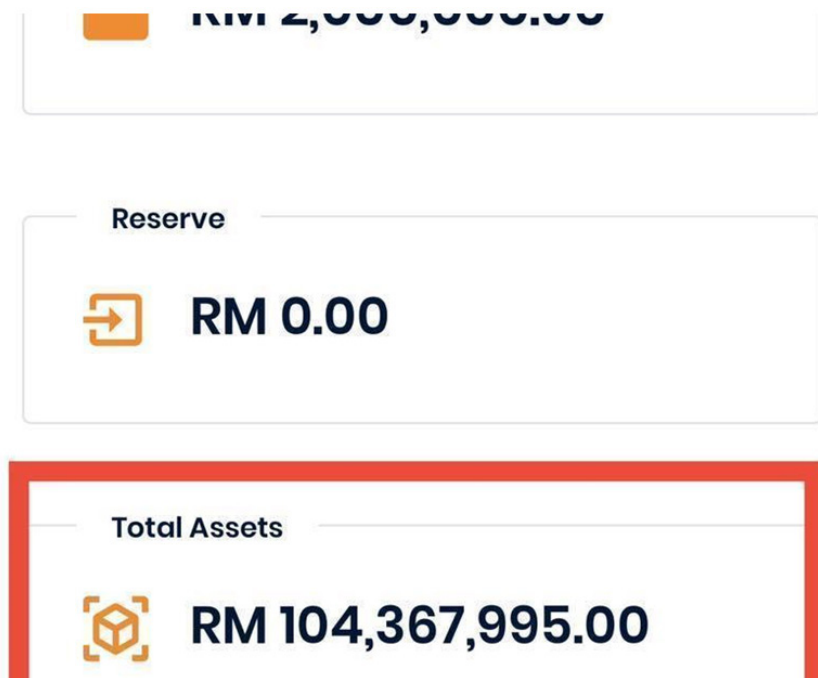
Rajah 14: Anak Lelaki Muhyiddin Yassin iaitu Fakhri Yassin Mahiaddin Memiliki Rekod Sebagai Pengarah dan Pemegang Saham di Lebih daripada 56 syarikat
Sumber: SCRUT www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid0ZoWFGwSr94rFJgqQoAJZPFpb9CbDU8WRqRckG1bNeQxgnGDTjX6psVZDLJkBMh351.

Rajah 15: Anak Perempuan Muhyiddin Yassin iaitu Nabilah Binti Mahiaddin Pula Dilaporkan Sebagai Memiliki Jawatan Selaku Pengarah di 10 syarikat
Sumber: SCRUT www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid0ZoWFGwSr94rFJgqQoAJZPFpb9CbDU8WRqRckG1bNeQxgnGDTjX6psVZDLJkBMh351.

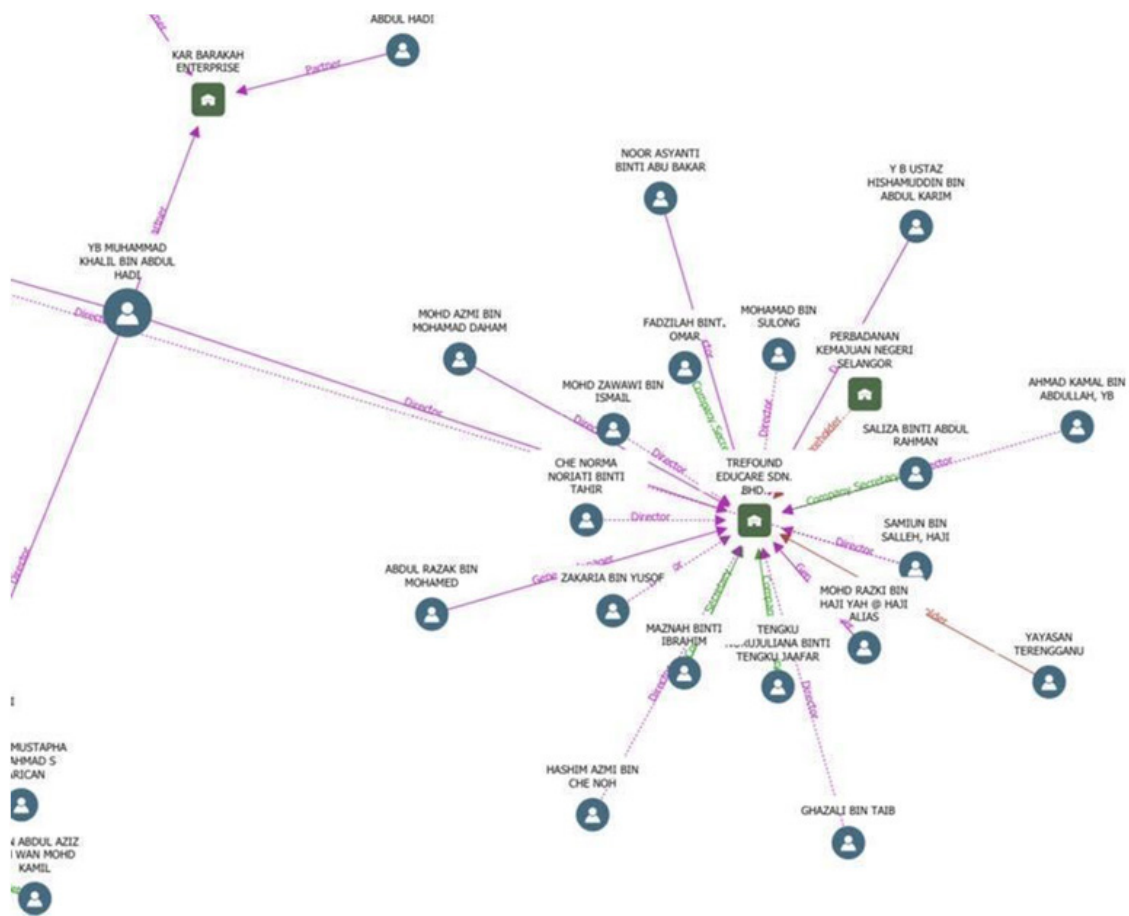
Rajah 16: Hubungan Anak Lelaki dan Anak Perempuan Muhyiddin Yassin Sebagai Pengarah di Pelbagai Syarikat di Bawah Ketapang Capital Sdn Bhd
 Sumber: SCRUT www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid0ZoWFGwSr94rFJgqQoAJZPFpb9CbDU8WRqRckG1bNeQxgnGDTjX6psVZDLJkBMh351.

Rajah 17: Jumlah Aset Ketapang Capital di Bawah Kawalan Anak Lelaki dan Anak Perempuan Muhyiddin Yassin Bernilai RM104,367,995
 Sumber: SCRUT www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid0ZoWFGwSr94rFJgqQoAJZPFpb9CbDU8WRqRckG1bNeQxgnGDTjX6psVZDLJkBMh351.

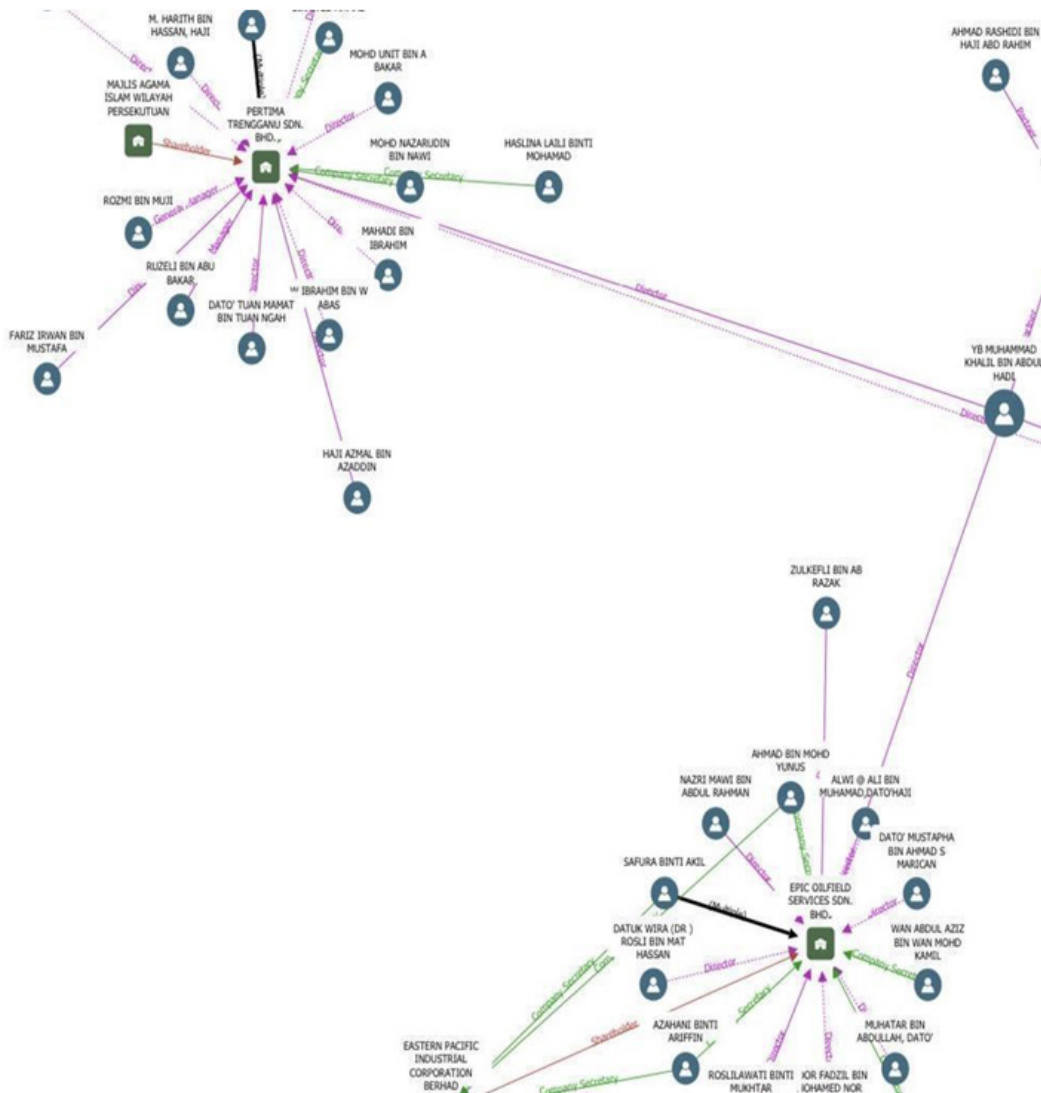
Elit 5: Abdul Hadi Awang

Abdul Hadi Awang ialah Presiden PAS sejak 2002 dan pernah memegang jawatan sebagai Menteri Besar Terengganu (1999-2004) serta Duta Khas Perdana Menteri ke Timur Tengah (berstatus Menteri) di bawah pentadbiran Perdana Menteri ke-8 Muhyiddin Yassin (2020-2021) dan Perdana Menteri ke-9 Ismail Sabri (2021-2022). Namun begitu, SCRUT tidak menemui sebarang data pemilikan atau hubungan perniagaan langsung mahu pun tidak langsung oleh Abdul Hadi dalam mana-mana syarikat mahu pun GLCs. Walau bagaimanapun, sistem SCRUT mengesan anak Abdul Hadi iaitu Muhammad Khalil yang memiliki kedudukan sebagai Pengarah KAR Barakah Enterprise; Pengarah Trefound Educare Sdn Bhd (Rajah 18); Pengarah PERTIMA Terengganu Sdn Bhd; dan juga Pengarah EPIC Oilfield Services Sdn Bhd (Rajah 19).

Rajah 18: Hubungan Anak Lelaki Abdul Hadi Awang iaitu Muhammad Khalil Abdul Hadi Sebagai Pengarah KAR Barakah Enterprise; Pengarah Trefound Educare Sdn Bhd

Sumber: SCRUT www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid02MNHCL4dwvCh43AAKRueTtPfo cA483LpQ1WAQQ1LcGEaKcj87kP7YRnQ2VrncYzozl.

Rajah 19: Hubungan Anak Lelaki Abdul Hadi Awang iaitu Muhammad Khalil Abdul Hadi Sebagai Pengarah PERTIMA Terengganu Sdn Bhd; Pengarah EPIC Oilfield Services Sdn Bhd
 Sumber: SCRUT www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid02MNHCL4dwwCh43AAKRueTtPfo cA483LpQ1WAQQ1LcGEaKcj87kP7YRnQ2VrncYzozl.

Perbincangan

Menerusi sumber perkongsian SCRUT, Aliff Ahmad, dan INTEREPO yang menggunakan data Suruhanjaya Syarikat Malaysia (SSM), terdapat beberapa pemerhatian deskriptif dan kesimpulan yang boleh diketengahkan untuk analisis, kajian, serta perbincangan lanjut. Pertamanya, dapat dilihat bahawa sebahagian elit pemimpin parti politik tidak memiliki kawalan atau hubungan secara langsung dengan mana-mana perniagaan iaitu Anwar Ibrahim dan Abdul Hadi Awang. Kedua, terdapatnya elit politik yang mengekalkan kawalan ke atas syarikat berkaitan kerajaan GLCs seperti Lim Guan Eng. Ketiga, terdapat elit politik yang memilih untuk mengekalkan hubungan dengan perniagaan melalui hubungan langsung dan juga tidak langsung seperti Zahid Hamidi dan Muhyiddin Yassin. Jadual 1 di bawah menunjukkan perbandingan hubungan langsung elit politik dengan perniagaan menjelang PRU-15 manakala Jadual 2 menunjukkan perbandingan hubungan perniagaan antara individu yang rapat dengan elit politik.

Jadual 1: Hubungan Langsung Elit Politik dengan Perniagaan Menjelang PRU-15

Elit Politik	Jawatan Pengarah	Pemilik saham	Pelbagai kepentingan langsung	Jumlah
Anwar Ibrahim	0 (2*Yayasan, bukan syarikat bermotif keuntungan)	0	0	0
Zahid Hamidi	12	6	2	20
Lim Guan Eng	13	1	6	20
Muhyiddin Yassin	11	2	0	13
Abdul Hadi Awang	0	0	0	0

Jadual 2: Hubungan Individu Rapat Elit Politik dengan Perniagaan Menjelang PRU-15

Elit Politik	Individu Rapat	Jawatan Pengarah	Pemilik saham	Pelbagai kepentingan langsung	Jumlah
Anwar Ibrahim					
	Nurul Izzah (Anak)	5	0	0	5
	Wan Azizah (isteri)	0	0	2	2
	Abdul Rahim Ghouse (Rakan)	>40	>40	>40	>40
	Nur Manuty (rakan)	1	0	0	1
Zahid Hamidi					
	Nurulhidayah (Anak perempuan)	7	1	3	11
	Nasae (Adik)	11	6	20	37
Lim Guan Eng					
	Lim Kit Siang (Bapa)	0	0	1	1
	Phang Li Koon (Rakan)	0	1	11	12
Muhyiddin Yassin					
	Fakhri Yassin (Anak lelaki)	>20	>20	>10	>50
	Nabilah (Anak perempuan)	10	3	0	13

Abdul Hadi Awang				
Muhammad Khalil (Anak lelaki)	4	0	0	4

Gabungan pemerhatian dari kedua-dua Jadual 1 dan 2 turut menunjukkan perbezaan dari segi penumpuan hubungan elit politik dengan syarikat berkait kerajaan (GLCs). Lim Guan Eng memiliki hubungan langsung dengan GLCs yang paling banyak dari segi kuantitatifnya, diikuti Muhyiddin Yassin. Abdul Hadi Awang pula, meskipun tidak memiliki hubungan secara langsung dengan mana-mana GLC, namun anak lelaki beliau iaitu Muhammad Khalil memiliki hubungan dengan beberapa GLC milik kerajaan negeri Terengganu yang dikuasai PAS. Hal ini berkait rapat dengan latar Muhammad Khalil sendiri selaku Ahli Dewan Undangan Negeri Batu Buruk di Terengganu. Anak-anak Muhyiddin Yassin pula jelas memiliki hubungan langsung yang terbesar dengan perniagaan melalui lebih 60 kedudukan yang pelbagai di syarikat Ketapang Capital. Namun begitu, tiada anak Muhyiddin yang memegang sebarang kepentingan dengan mana-mana GLC meskipun Muhyiddin menjadi Perdana Menteri selama 17 bulan antara 2020 hingga 2021.

Secara khusus, hubungan antara elit politik yang memiliki pelbagai hubungan dengan banyak perniagaan dan dalam masa yang sama memiliki pelbagai kedudukan dalam GLCs boleh dikaji dengan lebih mendalam kerana ia boleh membawa kepada tiga risiko yang bakal memberi impak negatif ke atas tatakelola dan sistem demokrasi sesebuah negara: pertamanya ialah ‘state capture’ di mana elit politik berkenaan akan cenderung untuk membuat keputusan berdasarkan kepentingan perniagaan yang beliau miliki. Implikasi ‘state capture’ sebegini cukup buruk dari segi pengurusan sumber dan ekonomi sesebuah negara yang bakal menjadi tidak kompetitif akibat tertumpunya kekayaan ke tangan segelintir kelompok elit semata-mata.⁶⁹ Risiko kedua ialah terjadinya kleptokrasi seperti mana dalam kes 1MDB di mana aset-aset GLCs serta sokongan jaminan kewangan kerajaan disalahgunakan untuk kepentingan politik dan peribadi.⁷⁰ Sebagaimana yang terjadi dalam kes 1MDB, dana yang sepatutnya boleh digunakan untuk membangunkan lebih banyak perbelanjaan fiskal ke atas sektor pendidikan, kesihatan, dan infrastruktur negara pasca-pandemik terpaksa pula digunakan bagi menjelaskan hutang asing yang tidak produktif sama sekali kepada negara.⁷¹ Risiko ketiga ialah ke atas sistem demokrasi sesebuah negara di mana berpusatnya kuasa di tangan elit politik yang memiliki hubungan perniagaan yang banyak serta dalam masa yang sama menguasai kepentingan dalam pelbagai syarikat GLC akan membawa kepada ketidaksamarataan persaingan demokrasi di samping menyuburkan amalan politik penaungan dalam jangka masa panjang.⁷² Jelas, hubungkait sesetengah ahli politik - khususnya yang diamanahkan oleh para pengundi dengan tanggungjawab sebagai ahli Dewan Rakyat - dengan terlalu banyak entiti perniagaan bermotifkan keuntungan akan menimbulkan persoalan dari segi integriti serta kemungkinan konflik kepentingan. Hal ini demikian kerana seseorang ahli politik yang dipilih sebagai ahli Dewan Rakyat akan bertanggungjawab dari segi peruntukan serta pembangunan di kawasan parlimen yang beliau wakili. Maka, dalam keadaan seseorang ahli Dewan Rakyat itu memiliki pelbagai bentuk kepentingan perniagaan, kemungkinan untuk berlakunya pembuatan keputusan serta agihan peruntukan yang lebih memihak kepada syarikat-syarikat serta kepentingan perniagaan beliau mengatasi kepentingan orang ramai sukar untuk dielakkan. Hal ini jauh berbeza dalam kes ahli Dewan Rakyat yang tidak memiliki sebarang bentuk hubungan kepentingan perniagaan di mana beliau akan lebih bebas dalam

proses agihan peruntukan parlimen tanpa sebarang pertimbangan kepentingan perniagaan peribadi.

Walau bagaimanapun, perlu dijelaskan bahawa kajian ini masih memiliki beberapa limitasi yang berpotensi untuk ditambahbaik menerusi siri kajian lanjutan. Pertama ialah dari segi sampel data setiap elit pemimpin parti politik yang dipilih. Memandangkan kelima-lima elit yang dikaji dalam artikel ini terhad kepada pemimpin utama setiap parti, maka kedinamikan serta maklumat hubungan politik-perniagaan yang lebih komprehensif masih kekurangan seperti maklumat Bendahari setiap parti, Setiausaha Agung, Timbalan Presiden, dan seterusnya para pemimpin setiap negeri. Malah, data untuk parti-parti politik lain seperti Parti Pejuang Tanah Air (PEJUANG) pimpinan Mahathir dan Mukhriz serta Gabungan Parti Sarawak (GPS) dan Gabungan Rakyat Sabah (GRS) juga belum dimasukkan dalam kajian ini. Seperti mana sorotan latar hubungan politik dan perniagaan di Malaysia buktikan, Mahathir menjadi antara elit penting yang perlu untuk dianalisis dalam konteks semasa, meski pun pengaruh beliau hampir hilang sepenuhnya dalam PRU-15 apabila parti PEJUANG gagal memenangi walau satu kerusi parlimen dan hilang deposit di hampir kesemua kerusi yang ditandingi. Satu lagi limitasi yang berpotensi untuk kajian selanjutnya ialah dari segi pemilikan aset di luar negara (*offshore account*) oleh para pemimpin politik⁷³ dan juga hubungan elit politik Malaysia dengan pendana asing dari luar negara.⁷⁴ Sebagaimana siri pendedahan wartawan luar negara seperti Wikileaks, Panama Papers, dan Pandora Papers, para elit di politik Malaysia turut terlibat dan aspek ini masih kurang dikaji.

Kesimpulan

Kajian ini dirumuskan dengan penekanan kepada beberapa implikasi. Pertama adalah dari segi kepentingan ketelusan dalam pelaporan pelbagai hubungan politik dan perniagaan di Malaysia. Hal ini demikian kerana akses kepada maklumat SSM masih memerlukan kepada pembayaran dan hal ini menjadi penghalang kepada massa untuk menyemak syarikat-syarikat yang mendapat pelbagai manfaat dalam segala bentuk dari kerajaan. Sebagaimana yang ditunjukkan dalam kajian ini, kebanyakan sumber lebih mudah diperolehi melalui perkongsian terbuka oleh inisiatif pihak swasta dan persendirian iaitu SCRUT dan Interepo. Kedua adalah implikasi kepada Akta Pendanaan Politik yang perlu disegerakan agar sistem persaingan demokratik yang lebih kompetitif dan adil dapat dilaksanakan di Malaysia. Sebagaimana yang diketahui umum, proses penggubalan Akta Pendanaan Politik di Malaysia sudah pun mula dilaksanakan, namun pelbagai halangan dari segi konsensus semua parti politik telah merencatkan usaha ini. Perkembangan terkini pasca-PRU15 berkenaan polemik sumbangan politik BERSATU melibatkan Presiden Muhyiddin Yassin, Wan Saiful Wan Jan, serta Jana Wibawa membuktikan betapa kritikalnya aspek ini diutamakan menjelang PRU-16 kelak. Ketiga adalah dari segi implikasi penyelidikan di masa hadapan; kajian ini membuka ruang bagi para pengkaji selepas ini untuk mengkaji hubungan dan impak berbeza dari segi hubungan elit politik dan perniagaan yang berbeza. Antara yang menjadi tumpuan ialah potensi kajian hubungan antara hubungkait elit politik-perniagaan terhadap pendanaan politik parti elit tersebut dan seterusnya juga impak ke atas penaungan politik setempat dan seterusnya ke atas keputusan pilihan raya.

Penghargaan

Penulis merakamkan penghargaan dan terima kasih kepada Geran Kecil Penyelidikan FSSK UKM (SK-2022-025) serta Suruhanjaya Pilihan Raya (SPR) yang membantu dalam penyediaan artikel ini. Penulis turut merakamkan ucapan terima kasih kepada Encik Ahmad Aliff Ahmad Shariffuddin (Aliff Ahmad), pemilik dan pengasas bersama SCRUT dan Interepo atas perkongsian data secara terbuka yang membolehkan kajian ini dijalankan.

Nota

- ¹ Lihat perincian oleh Peguam Negara Tommy Thomas dalam *My story: Justice in the wilderness*, 2021.
- ² Lihat Gomez, *Political Business in East Asia*, 2002.
- ³ Gomez & Jomo, *Malaysia's Political Economy: Politics, Patronage and Profits*, 1997.
- ⁴ Gomez, *Political Business in East Asia*, 2002.
- ⁵ Ibid.
- ⁶ Ibid.
- ⁷ Chin & Jomo, *Financial sector rents in Malaysia*, 2000.
- ⁸ Ibid.
- ⁹ Gomez, *Political Business in East Asia*, 2002.
- ¹⁰ Ibid.
- ¹¹ Ibid, hlm. 2-3.
- ¹² Tapsell, *The Smartphone as the 'Weapon of the Weak': Assessing the Role of Communication Technologies in Malaysia's Regime Change*, 2018.
- ¹³ Jamaie, *UMNO dalam politik dan perniagaan Melayu*, 2018.
- ¹⁴ Muhamad Nadzri & Jamaie, *Politik, Pengundi dan Faktor Melayu/Bumiputera*, 2018.
- ¹⁵ Lihat Gomez, *Politik dalam perniagaan: pelaburan korporat UMNO*, 1990.
- ¹⁶ Lihat Muhamad Nadzri, 2018.
- ¹⁷ Funston, *Government & Politics in Southeast Asia*, 1980, hlm. 47.
- ¹⁸ Fo'ad, *Perniagaan dan politik dalam UMNO*, 1988, hlm. 35.
- ¹⁹ Gomez, *Political business: Corporate involvement of Malaysian political parties*, 1994.
- ²⁰ Mahathir, *Dilema Melayu*, 1982, hlm. 45.
- ²¹ Gomez, *Politik dalam perniagaan: pelaburan korporat UMNO*, 1990, hlm. 3.
- ²² Heng, *Chinese politics in Malaysia: A history of the Malaysian Chinese Association*, 1988.
- ²³ Jamaie, *UMNO dalam politik dan perniagaan Melayu*, 2018.
- ²⁴ Gomez, *Political business: Corporate involvement of Malaysian political parties*, 1994, hlm. 32.
- ²⁵ Heng, 1988, hlm. 164-168.
- ²⁶ Tunku, *Sudut Pandangan*, 1979, hlm. 60.
- ²⁷ Fo'ad, *Perniagaan dan politik dalam UMNO*, 1988, hlm. 38.
- ²⁸ Jomo, *Pembangunan ekonomi dan kelas sosial di Malaysia*, 1988, hlm. 284.
- ²⁹ Gomez, 1990, hlm. 3.
- ³⁰ Stenson, *Class, race and colonialism in West Malaysia: The Indian case*, 1980, hlm. 164.
- ³¹ Gomez, *Politik dalam perniagaan: pelaburan korporat UMNO*, 1990, hlm. 121.
- ³² Fo'ad 1988, hlm. 42-43.
- ³³ Gomez, *Political business: Corporate involvement of Malaysian political parties*, 1994, hlm. 30.
- ³⁴ Fatini, *Daim yang diam*, 1997, hlm. 40.
- ³⁵ Mahathir, *Dilema Melayu*, 1982, hlm. 45.
- ³⁶ Gomez, *Politik dalam perniagaan: pelaburan korporat UMNO*, 1990, hlm. 35.
- ³⁷ Crouch, *Government and society in Malaysia*, 1996, hlm. 216.

- ³⁸ Fo'ad, *Perniagaan dan politik dalam UMNO*, 1988, hlm. 77.
- ³⁹ Gomez 1990, 1991, 1993, 1994, 1996, & 1997, Searle 1999.
- ⁴⁰ Searle, *The Riddle of Malaysian Capitalism: Rent-seekers or Real Capitalists?* 1999, hlm. 128.
- ⁴¹ Atory, *Dari berantakan menuju pembangunan politik Melayu 1990-2000*, 1998.
- ⁴² Gomez 1994, hlm. 45.
- ⁴³ Ibid, hlm. 157.
- ⁴⁴ Gomez, *Politik dalam perniagaan: pelaburan korporat UMNO*, 1990, hlm. 187.
- ⁴⁵ Gomez & Jomo, *Malaysia's Political Economy: Politics, Patronage and Profits*, 1997, hlm. 178.
- ⁴⁶ Crouch, *Government and society in Malaysia*, 1996.
- ⁴⁷ Yoshihara, *The rise of ersatz capitalism in South-East Asia*, 1988.
- ⁴⁸ Gomez, *Politik dalam perniagaan: pelaburan korporat UMNO*, 1990, hlm. 41.
- ⁴⁹ Fatini, *Daim yang diam*, 1997, hlm. 124.
- ⁵⁰ Gomez, *Money politics in the Barisan Nasional*, 1991, hlm. 16.
- ⁵¹ Gomez & Jomo, *Malaysia's Political Economy: Politics, Patronage and Profits*, 1997.
- ⁵² Searle, *The Riddle of Malaysian Capitalism: Rent-seekers or Real Capitalists?* 1999, hlm. 103.
- ⁵³ Yoshihara, *The rise of ersatz capitalism in South-East Asia*, 1988.
- ⁵⁴ Crouch, *Government and society in Malaysia*, 1996, hlm. 115.
- ⁵⁵ Gomez, *Politik dalam perniagaan: pelaburan korporat UMNO*, 1990, hlm. 189.
- ⁵⁶ Gomez & Jomo, *Malaysia's Political Economy: Politics, Patronage and Profits*, 1997, hlm. 55.
- ⁵⁷ Anwar, 1998, hlm. 13.
- ⁵⁸ Chandra 1998: 236.
- ⁵⁹ Gomez, *Anwar's friends: factionalism and money politics in UMNO Baru*, 1993.
- ⁶⁰ Gomez & Jomo, *Malaysia's Political Economy: Politics, Patronage and Profits*, 1997, hlm. 121.
- ⁶¹ Syed Husin, *Tolak Anwar Tolak Mahathir*, 1999, hlm. 56.
- ⁶² Anwar, *Korporat Melayu jangan jadi kedok*, 1999, hlm. 7-8.
- ⁶³ Lihat Jamaie, 2018.
- ⁶⁴ Pepinsky, *Economic crises and the breakdown of authoritarian regimes: Indonesia and Malaysia in comparative perspective*, 2009.
- ⁶⁵ Case, *Elites and regimes in Malaysia. Revisiting a Consociational Democracy*, 1996.
- ⁶⁶ Ibid.
- ⁶⁷ Ibid.
- ⁶⁸ Muhamad Takiyuddin & Suffian Mansor, *Tujuh Hari Panjang: Saga Sheraton*, 2020.
- ⁶⁹ Lihat Chaikin & Sharman, *Corruption and money laundering: a symbiotic relationship*, 2009; Burgis 2015.
- ⁷⁰ Gomez et al, *Minister of Finance Incorporated: Ownership and Control of Corporate Malaysia*, 2017; lihat juga Gabriel 2018, Abadi 2022; 2021.
- ⁷¹ Lihat Abadi, *Kleptocracy and foreign loan decision-making process*, 2022.
- ⁷² Case, *Elites and regimes in Malaysia. Revisiting a Consociational Democracy*, 1996.
- ⁷³ Sharman, *The money laundry*, 2011; *The Despots' guide to wealth management*, 2017.
- ⁷⁴ Lihat Muhamad Takiyuddin & Abdul Muein, *United States Democracy Assistance to Malaysia*, 2019.

Rujukan

- Abadi, A. M. 2021. Kleptocracy, strategic corruption, and defence policymaking: The impact of Najib Razak's 1MDB scandal on Malaysia's defense relationship with China (2015–2017). *Contemporary Politics*, 27(5), 508–527. doi:10.1080/13569775.2021.1917163.

- Abadi, A. M. 2022. Kleptocracy and foreign loan decision-making process: Insights from Malaysia's deals and renegotiations with China. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 41(1), 135–158. <https://doi.org/10.1177/18681034211058470>.
- Aliff Ahmad. 2022. ZAHID HAMIDI - PRESIDEN UMNO YANG TIDAK BOLEH JADI PM!. www.facebook.com/aLiph.My/posts/pfbid02kpvr8LX8K7qRF4dHsa6V1tjde1naMUmfFDAKnS1bBZU1cRt5zCgqbt1n1VaAbEfXl. [21 Oktober 2022].
- Anwar Ibrahim. 1998. Korporat Melayu jangan jadi kedok. *Utusan Malaysia*, 22 Jun: 1-2.
- Atory, A. 1998. *Dari berantakan menuju pembangunan politik Melayu 1990-2000*. Kuala Lumpur: Utusan Publications.
- Burgis, T. 2015. *The Looting Machine: Warlords, tycoons, smugglers and the systematic theft of Africa's wealth*. London: William Collins.
- Case, W. F. 1996. *Elites and regimes in Malaysia. Revisiting a Consociational Democracy*. Clayton: Monash Asia Institute.
- Chaikin, D., & Sharman, J. 2009. *Corruption and money laundering: a symbiotic relationship*. Springer.
- Chandra M. 1998. The Anwar Episode: An Analysis. *Indonesia and the Malay World*, 26:76, 234-238.
- Chin, K. F., KS, J., & Sundram, J. K. 2000. Financial sector rents in Malaysia. Dlm Khan, M. H., & Jomo, K. S. (Eds.). *Rents, rent-seeking and economic development: Theory and evidence in Asia*. Cambridge University Press.
- Crouch, H. A. 1996. *Government and society in Malaysia*. Cornell University Press.
- Dettman, Sebastian dan Weiss Meredith. 2018. "Has Patronage Lost Its Punch in Malaysia?". *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs*, 107(6), 739-754.
- Fatini Yaacob. 1997. *Daim yang diam*. Kuala Lumpur: Imbas Cemara.
- Fo'ad, S. 1988. *Perniagaan dan politik dalam UMNO*. Latihan Ilmiah, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Funston J. 2001. *Government & Politics in Southeast Asia*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Gabriel C. 2018. The rise of kleptocracy: Malaysia's Missing billions. *Journal of Democracy*. 29(1): 69–75.
- Gomez, E.T. 1990. *Politik dalam perniagaan: pelaburan korporat UMNO*. Kuala Lumpur: Forum.
- Gomez, E. T. 1991. *Money politics in the Barisan Nasional*. Forum.
- Gomez, E.T. 1993. Anwar's friends: factionalism and money politics in UMNO Baru. *Aliran Monthly* 13(9): 35-37.
- Gomez, E. T. 1994. *Political business: Corporate involvement of Malaysian political parties*. Centre for South-East Asian Studies, James Cook University of North Queensland.
- Gomez, E. 2002. *Political Business in East Asia*. London: Routledge.
- Gomez ET, Padmanabhan T, Kamaruddin N, et al. 2017. *Minister of Finance Incorporated: Ownership and Control of Corporate Malaysia*. Malaysia: Springer.
- Gomez, E.T. and Jomo, K.S. 1997. *Malaysia's Political Economy: Politics, Patronage and Profits*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heng Pek Koon. 1988. *Chinese politics in Malaysia: A history of the Malaysian Chinese Association*. Singapura: Oxford University Press.
- Jamaie, H. 2018. *UMNO dalam politik dan perniagaan Melayu*. Bangi: Penerbit UKM.
- Jomo, K. S. 1988. *Pembangunan ekonomi dan kelas sosial di Malaysia*. Shamsul Bahriah Ku Ahmad, terj. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Khan, M. H., & Jomo, K. S. (Eds.). (2000). *Rents, rent-seeking and economic development: Theory and evidence in Asia*. Cambridge University Press.

- Mahathir, M. 1982. *Dilema Melayu*. Kuala Lumpur: Federal Publication.
- Muhamad Nadzri dan Jamaie. 2018. "Politik, Pengundi dan Faktor Melayu/ Bumiputera: Analisis Terhadap Kegagalan Barisan Nasional Dalam PRU 2018". *JEBAT: Malaysian Journal of History, Politics and Strategic Studies*, 45(20), 386-408.
- Muhamad Nadzri. 2018. The 14th general election, the fall of Barisan nasional, and political development in Malaysia, 1957-2018. *Journal of Current Southeast Asian Affairs* 37(3): 139–171.
- Muhamad Takiyuddin & Abdul Muein Abadi. 2019. United States Democracy Assistance In Malaysia: The Nature And Impact Of Concurrent Strategy. *The Pacific Review*, 32(4), 572-602.
- Muhamad Takiyuddin. 2019. *Bantuan demokrasi dan pendanaan asing di Malaysia: Melewati pertukaran rejim*. Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya.
- Muhamad Takiyuddin & Abdul Muein Abadi. 2017. Stiftungen And Political Education In Malaysia: The Role Of Germany's Democracy Assistance. *Asian Survey*. 548-570.
- Muhamad Takiyuddin & Suffian Mansor. 2020. *Tujuh Hari Panjang: Saga Sheraton*. Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya.
- Pepinsky, T. B. 2009. *Economic crises and the breakdown of authoritarian regimes: Indonesia and Malaysia in comparative perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SCRUT. 2022. SCRUT ANWAR IBRAHIM!. www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid025sosRx5C4MGAAtANYRooDJ29CEDGyrU5xgEP5Q1z7ijjoqBBDxxtw4wNQQaDrwpPQE1 [18 November 2022].
- SCRUT. 2022. SCRUT LIM GUAN ENG!. www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid032233AE5iZPsbNZZLLpvWUpWXLHxmz3gGV7E8ExpV6NfPgsqvHEHYSeigTjXdDfDcG1 [17 November 2022].
- SCRUT. 2022. SCRUT ABAH DIN PAGOH AKA MUHYIDDIN YASSIN! www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid0ZoWFGwSr94rFJgqQoAJZPFpb9CbDU8WRqRckG1bNeQxgnGDTjX6psVZDLJkBMh351 [17 November 2022].
- SCRUT. 2022. SCRUT Haji Hadi! www.facebook.com/scrut.my/posts/pfbid02MNHCL4dvwCh43AAKRueTtPfoCA483LpQ1WAQQ1LcGEaKcj87kP7YRnQ2VrncYzozl [17 November 2022].
- Searle, P. 1999. *The Riddle of Malaysian Capitalism: Rent-seekers or Real Capitalists?* St. Leonard's. New South Wales: Allen and Unwin, Asian Studies Association of Australia.
- Sharman, J. C. 2011. *The Money Laundry*. New York: Cornell University Press.
- Sharman, J. C. 2017. *The despot's guide to wealth management*. New York: Cornell University Press.
- Stenson, M. 1980. *Class, race and colonialism in West Malaysia: The Indian case*. Queensland: University of Queensland Press.
- Syed Husin. 1999. Tolak Anwar Tolak Mahathir. *Tamadun*. Oktober 12-16.
- Tapsell, Ross. 2018. "The Smartphone as the 'Weapon of the Weak': Assessing the Role of Communication Technologies in Malaysia's Regime Change". *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 37(3), 9-29.
- Tengku Zafrul. 2021. The government would have been able to foot the bill for the financial needs in the current crisis if it was not for 1MDB. *The Edge Markets*, 26 April.
- Tommy, T. 2021. *My story: Justice in the wilderness*. Petaling Jaya: Strategic Information and Research Development Centre (SIRD).
- Tunku, A.R. 1979. *Sudut Pandangan*. Kuala Lumpur: Heinemann Educational Books (Asia) Ltd.
- Yoshihara, K., 1988. *The rise of ersatz capitalism in South-East Asia*. Oxford University Press, USA.